čeština doma a ve světě

ROČNÍK VI.

NADACE
PRO
LINGUA
BOHEMICA

ČESKÝ JAZYK

PŘI KATEDŘE
ČESKÉHO
JAZYKA
FILOZOFICKÉ
FAKULTY
UNIVERZITY
KARLOVY

Vydává čtyřikrát ročně
Filosofická fakulta UK v Praze, centrum pro DeskTop publishing
(technické zpracování Drahomíra Marešová)
v nákladu 400 výtisků

Redakční rada:
Jaroslav Bartošek, Naďa Bayerová, František Fröhlich,
Milan Jelínek, Zdena Palková, Vladimír Smetáček,
Alexandr Stich, Dušan Šlosar, Ivan Vyskočil, Jiří Žáček

Redigují členové katedry českého jazyka FF UK:
Robert Adam (výkonný redaktor), Ivana Bozděchová,
Ondřej Hausenblas, Jiří Homoláč, Eva Hošnová, Jana Jančáková,
Karel Kučera, Alena Macurová, Petr Mareš, Iva Nebeská,
Jiří Rejzek, Jasňa Šlédrová,
Oldřich Uličný (vedoucí redaktor),
IRENA VAŇKOVÁ (redaktorka čísla)

Grafické zpracování Peter Balhar

Adresa redakce:
Katedra českého jazyka FF UK, nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1
Telefon: 216 19 210

Příspěvky jsou zpracovávány v editoru T602

Vychází s podporou Českého literárního fondu

ISSN 1210-9339

Tuzemská cena výtisku je 25 Kč, zahraniční 6,90 $/11,90 DEM

Objednávky vyřizuje
ediční oddělení FF UK, nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1,
tel. 216 19 298
Objednávku lze rovněž zaslat faxem na zahraniční oddělení FF UK
(2481 2166)
nebo pomocí e-mailu (cesky.jazyk @ ff.cuni.cz)

Podávání novinových zásilek
povolila Česká pošta, s. p., odštěpný závod Praha,
čj. nov. 5423/95 ze dne 26. 9. 1995

**Zpracováno ve spolupráci s Institutem pro neslyšící v Berouně
a za finanční pomoci projektu MŠMT č. RF 97-126**

ČEŠTINA
DOMA A VE SVĚTĚ

TÉMA ČÍSLA: Slovo a slova

```
slovaslovaslovaslovaslovaslovaslovaslovaslova
slovaslovaslovaslovaslovaslovaslovaslovaslova
slovaslovaslovaslovaslovaslovaslovaslovaslova
slovaslovaslovaslovaslovaslovaslovaslovaslova
slovaslovaslovaslovaslovaslovaslovaslovaslova
slovaslovaslovaslovaslovaslovaslovaslovaslova
slovaslovaslovaslovaslovaslovaslovaslovaslova
slovaslovaslovaslovaslova                slova
slovaslovaslovaslovaslova     slovo      slova
slovaslovaslovaslovaslova                slova
slovaslovaslovaslovaslovaslovaslovaslovaslova
slovaslovaslovaslovaslovaslovaslovaslovaslova
```

V. Havel

ÚVODEM

...snad jsme tu jen, bychom řekli: Dům,
most, studna, brána, džbán, strom ovocný, okno, -
dokonce: sloup a věž... Ale rozuměj, řekli,
ó, řekli to tak, jak samy věci ty nikdy
nemyslily, že jsou.

R. M. Rilke

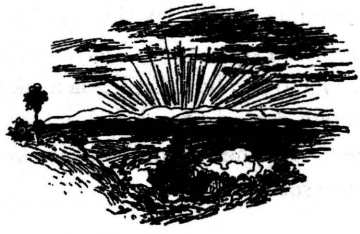

Milí čtenáři,

určitě Vás to taky někdy napadlo - to, o čem přemýšleli od počátku světa už mnozí a mnozí. Jak je to podivuhodné: že my lidé mluvíme a myslíme a jsme - a že k tomu máme slova. ...*neboť slovy se lišíme od zvířat, a proto se nazýváme rozumnými*, píše Agrippa a podobně i jiní staří filosofové.

Na počátku bylo Slovo - jak stojí v Janově evangeliu. Slovo, které *bylo u Boha* a *Bůh byl to Slovo*. Toto *Slovo* si své velké počáteční písmeno opravdu zaslouží: vždyť v něm byl vy-sloven, vy-řčen a před-povězen smysl veškerenstva. Mágové vždycky hledali *verbum dimissum*, ztracené slovo, které ukrývá to největší tajemství. A bylo jim známo, že slova mohou mít nesmírnou moc, jen o tom vědět a umět jich dobře použít. Však i my si dodnes čteme v pohádkách a starých příbězích o kouzelných slovech zaříkadel, o kletbách i rouháních, která se nevyplatila, i o ochranné a pomáhající moci slov "dobrých". *Mocné slovo ohni káže, / skálu zdrtí, draka sváže*, stojí třeba v Erbenově Kytici, vzpomínáte ?

Dobré slovo železná vrata otvírá. Je snad i tato lidová moudrost podepřena magií? Ano i ne. Důležité je hlavně to, o čem svědčí - a k čemu nabádá. Slovy se přece obracíme také jeden k druhému, člověk k člověku. Můžeme se jimi vzájemně hladit i zraňovat, pomáhat si i ubližovat. Slovy chválíme i kritizujeme a káráme, prosíme i nařizujeme, slovy ukazujeme, co se děje v našem

nitru - anebo to slovy naopak zakrýváme a maskujeme. *Slova, slova, slova...* - Někdy je jich příliš, někdy nejsou k ničemu. Snad hezká - ale co víc? (*Slova jsou podzimní listí,* má kdesi Ionesco.) Říkáváme: JEN, POUZE slova - chceme činy, chceme věci. A jindy naopak právě po slovech toužíme, vážíme si jich - a zrovna je, slova, za činy pokládáme. A někdy dokonce chápeme, co znamená onen verš z básně Stefana Georga: *kde chybí slovo, není věc.* (To když to obojí hledáme a nemůžeme najít.)

V tomto čísle budeme tedy přemýšlet o slově - a o slovech: hlavně jako lingvisté, i když někdy spíše z hlediska filologického než úzce jazykovědného. O tom, co a jak znamenají, o jejich vzájemných vztazích, o tom, jak se rodí, jak žijí i umírají. Jak se nám jejich prostřednictvím otevírá svět. Co jimi říkáme a naznačujeme, co jimi rozumíme. O tom, jak si s nimi hrajeme - a jak si s námi hrají ona sama (*Hra slov je jaksi nevěsta a ženichem je duch,* říkával prý Goethe). Co je v nich uloženo - a co na to my, lidé, Češi: zda a jak to vidíme a jak s tím zacházíme. I o tom se dočtete, že to nejsou jen slova, co člověku může sloužit k dorozumění (a myšlení). Zveme vás, milí čtenáři, ke společným úvahám a přejeme si, aby se vám to všechno líbilo.

iv

O původu slova *slovo*

Český výraz *slovo* je pokračováním praslovanského **slovo,* jemuž odpovídá řecké *kleos* 'slovo, hlas, pověst, sláva', staroindické *srava-* 'hlasité volání, sláva' či tocharské *klyw* 'slovo, pověst, sláva'; vše je od indoevropského **kleu-* 'slyšet' (původní význam je tedy asi 'to, co je slyšeno'). Od téhož indoevr. kořene je např. i *slyšet, sláva, slouti* ap. Výraz *slovo* je znám ve všech slov. jazycích, na jihu však jako termín převládla pojmenování jiná: slovin. *beseda,* chorv. *riječ,* srb. *reč,* mak. *sbor,* bulh. *duma.*

A jaká je motivace tohoto pojmenování v jiných indoevropských jazycích? V řečtině je základním výrazem pro slovo *logos* (od slovesa *lego* 'sbírám, čtu, počítám aj.'), nám dobře známé z četných složenin. Úplný výčet jeho významů by zabral několik řádků, mj. 'počet, účet, mínění, rozum, důvod ...'. Několik jazyků vychází z indoevr. kořene **werdh-* (základní slovesný kořen **wer-* 'slavnostně mluvit, říkat' je např. v ruském *vrač* 'lékař', původně vlastně 'zaříkávač') - patří sem angl. *word,* něm. *Wort,* lat. *verbum* i lit. *vardas* 'jméno' (ve významu 'slovo' se v litevštině ujalo nejasné *žodis*). Při přechodu z latiny do románských jazyků se ovšem prosadily výrazy jiné - šp. *palabra,* it. *parola* 'slovo' (i fr. *parole* 'řeč') přišly přes vulgární latinu z klasického lat. *parabola* 'přirovnání, podobenství' z řec. *parabole* téhož významu, fr. *mot* je z vulgárně lat. **muttum* '(vydaný) zvuk' asi zvukomalebného původu.

I na této krátké sondě vidíme, jak je vyjadřování pojmu 'slovo' rozmanité. Z výše uvedených příkladů je zřejmé, že jde o pojmenování značně abstraktní, který se ve svém dnešním významu formovalo poměrně pozdě, což je nejlépe vidět na různé motivaci slovanských i románských slov.

rej

K přemýšlení o slově a věci

Slovo a věc

Slovo a věc
ležely těsně u sebe
se stejnou teplotou těla
věc i slovo
Hilde Dominová

O vztahu mezi slovem a věcí už toho bylo napsáno velmi mnoho. Je to jenom konvence, že tuto věc jmenujeme právě takto, a tu zase jinak? Nebo je mezi věcí a slovem nějaký zvláštní vnitřní vztah? Tajemný - nebo zcela prostě logicky vysvětlitelný? Spousta vědců, spousta teorií. Spousta filosofů, spisovatelů, básníků. Cenné je číst, cennější (a dobrodružnější) je - podníceni přečteným - přemýšlet sami. Tady je trocha inspirace.

Na prvních stránkách Písma svatého čteme, že Bůh člověku "přivedl zvířata", aby je pojmenoval. S otevřenými smysly a vidoucí duší prohlédal člověk skrze podobu do podstaty a vyslovoval to jménem. A jeho duše odpovídala tvoru. Pohnulo se v ní něco, co bylo k podstatě onoho tvora ve zvláštním vztahu. Vždyť člověk je souhrnem a jednotou celého stvoření. A toto dvojí, bytnost věci venku a odpověď na to uvnitř v člověku, obojí živě sjednoceno, vyslovil jménem.

Tehdy se kus světa a kus lidského nitra spojil ve jménu. A když člověk to jméno vyslovil, procitl bytostný obraz věci v jeho duchu a zaznělo, co tomu obrazu z jeho vlastního nitra odpovědělo. A tak bylo jméno tajuplným znamením, v němž si člověk uvědomoval svět i sám sebe.

Slova jsou jména. A mluvení je ono vysoké umění zacházet se jmény věcí: s podstatou věcí a s podstatou vlastní duše v jejich Bohem chtěném souladu.

Ale tento důvěrný vztah k stvoření a k vlastnímu já nevydržel. Člověk zhřešil, pouto se přetrhlo. Věci se mu staly cizími, ba nepřátelskými.

(...)

Slovo-jméno už mu teď nevyjevuje v živoucí jednotě podstatu věcí a člověka. Nyní už mu z něho nevyzařuje Boží myšlenka v pokoji sjednoceného stvoření. Vidí v něm jen roztrhaný obraz. Vystupuje mu z něho jen rozrušený tón podstaty, plný temného tušení a touhy. A když někdy uslyší slovo správně, tu stojí

a naslouchá a rozpomíná se a nenalézá už jeho smyslu. Zůstává zmateným, záhadným, i cítí bolestně, že ráj je ztracen.

Ale ani toho již není. My lidé jsme tak zpovrchněli, že jsme si už ani neuchovali bolest ze zničených slov. Vyslovovali jsme jména stále rychleji, stále povrchněji a stále méně jsme mysleli na podstatu v nich. Podávali jsme je dále, jako se podává peníz z ruky do ruky. Člověk neví, jak vypadá a co je na něm vyryto, ví jen, že za něj dostane tolik a tolik. A tak slova běžela jenom chvatně od úst k ústům. Jejich nitro již nemluvilo: bytnost věcí už z nich nezaznívala: duše už v nich nevyznávala sama sebe. Byla to už jen znamení, aby ti druzí věděli, co chceme.

(...)

Jen někdy se vyděsíme. Najednou to z nás volá jako z prvotních hlubin. Podstata na nás volá. Anebo to slovo je na papíře a zasvítí z těch černých značek. Vystoupí "jméno", podstata, odpověď duše. Tu cítíme opět onen prapůvodní dojem, z něhož to slovo vytrysklo, v němž se setkala duše s podstatou věci. Cítíme onen užaslý pohled, onen hmat ducha, kterým člověk uchopil bytnost toho nového před sebou a z vlastního nitra ji zhnětl v útvar jména.

Romano Guardini

- Zdokonalili jsme tanky.
- Ale tank je v tibetštině genitiv plurálu a znamená kostelní korouhve.
- Tanka jsou také tibetské peníze.
- U Indiánů je to cisterna.
- U Japonců jedna z lyrických forem.
- Tanka v chorvatštině: tenká.
- Zdokonalili jsme protiletadlová děla.
- A jednotlivé jejich části pojmenovali úděsně: "kolébkový nosič", "duše hlavně".
- Můj Bože, jistý typ výbušných motorů se jmenuje "Pegas".

Pes štěká z klímačky... ...To jde asi kolem listonoš. Jen vyhlédnu z okna, už volá: "Dnes nic, dnes nic!"
Dnes - nic !
Marně bych mu vykládal, že některá dravá slova nelze sbližovat, leda bychom chtěli vidět jejich krev a smrt...

(Musím napsat V., aby na 36. stránce své práce zaměnil větu: Probudil se už? - větou Je už vzhůru? - nádražní dvorana nádražní hala, ba ještě lépe oddychování... Potom ať škrtne slovo *pohřben* a nahradí je mateřstvím slova *pochován*. Dále k onomu: hostit. Ať už myslí na: často nebo na čas to, musí užít slova: častovat. A pak, a pak: radost nemůže být kruhem. *Kolové* tance!)

...I jeho písmo, interpunkce vyznačovaly se přesností. "Je to velmi důležité," říkával, "dlouho jsem chybně psal slovo přílba s krátkým i. Kam bychom potom vetkli chochol?"

Slovo v písni zvedá víno, které vypije pauza.

Vladimír Holan

jsme žebráci a málo chceme
a až nám někdo slovo podá
tak samozřejmé jako voda
do teplých krajů odejdeme

Jan Skácel

SLOVO

Zdaleka zázrak nebo sen
přines jsem na své země lem

a čekal, až jim jméno dá
norna, sudička šedivá.

To moh jsem pevně uchopit,
krajem teď září jeho třpyt.

Jednou po pouti mnoha mil
s klenotem jsem se navrátil.
Vědma však marně hledá: "Ne,
pro ten tu slovo nemáme."

A tak mně unik poklad ten,
musil být navždy oželen.

Smutně jsem poznal nakonec:
Kde chybí slovo, není věc.

Stefan Georg

Dvě dogmata sémantiky

Slovo se tradičně definuje jako nejmenší samostatná jednotka jazyka, která něco označuje, má význam. Tato tradice pochází od Aristotela: *Slova se vypovídají jednak ve spojení, jednak bez spojení. Ve spojení např. slova 'člověk běží', 'člověk vítězí', bez spojení např. slova 'člověk', 'býk', 'běží', 'vítězí'*(Kategorie). A dále : *Jméno je hlas, mající význam podle dohody bez časového určení, jehož žádná část nemá význam* (O vyjadřování).

První dogma tedy říká, že slova mají význam sama o sobě a že existuje nějaké jsoucno zvané "význam". Toto dogma se zdá být podporováno existencí slovníků, které pro každé slovo uvádějí jeho význam či spíše významy. Dvojjazyčné slovníky pak se zdají podporovat tezi o existenci "významu" nezávislého na daném jazyku. Slova *dog*, *Hund* a *pes* označují přece něco společného, co je významem těchto slov.

Otevřeme-li nějaký velký slovník (Jungmannův nebo Příruční slovník jazyka českého - PSJČ), nalezneme obraz poněkud jiný. Tak třeba u slova "kočka" uvádí PSJČ: 1. *šelma z čeledi kočkovitých*, 2. pejorativně *o koních, zvl. malých n. špatných*, 3. *člověk mající nějakou kočičí vlastnost*, např. *malý člověk*, 4. *kocovina*, 5. *kožišina nošená kolem krku n. na ramenou*, 6. *druh důtek*, 7. *zmotaný chumáč papírové suroviny v mísící kádi*, 8. *jeřábový vozík se zdvíhacím ústrojím*. Jungmann má i další významy, např. *zaječice; železná kočka = kotev (kotva);* (nástroj) *k boření zdí* = aries ad frangendos muros. Oba slovníky uvádějí množství příkladů **použití** slova "kočka". Pozoruhodné na těchto spojeních je, že téměř nikdy neodpovídají vymezenému významu. Tak PSJČ hned u prvního významu (*šelma...*) uvádí jako první příklad větu *Když není kočka doma, mají myši posvícení*, kterou lze stěží vysvětlit větou *Když není šelma z čeledi kočkovitých v místě svého trvalého pobytu, mají malí hlodavci žijící poblíž lidských příbytků nebo v nich a znehodnocující často potraviny podzimní výroční slavnost s lidovými zábavami na památku posvěcení chrámu*, abych využil (zneužil) dalších hesel PSJČ. Citovaná věta není ani o kočkách, ani o myších, ba ani ne o posvícení, může znít námitka. To je sice pěkné, ale daleko jsme se

nedostali: ve formulaci této námitky se opět vyskytují slova "kočka", "myš", "posvícení". Musíme připustit, že "kočka" v této větě může ozačovat téměř cokoli, např. "šéfa", ale právě tak i "psa" (třeba hlídacího). Řekne se: v těchto případech se slovo "kočka" používá v přeneseném významu a tak je tomu i s hesly ve slovníku: je tam uveden význam základní (popřípadě více základních významů) a pak řada významů přenesených. Jenže: ještě jsme si nestačili ujasnit, co je to význam, a už začínáme významy přenášet. Navíc je třeba obrat "v přeneseném významu" chápat v přeneseném významu.

Soudí se někdy, že slovníková hesla obsahují **různé** (diskrétní) významy a že bychom vlastně neměli psát "kočka", nýbrž "kočka-1", "kočka-2", "kočka-3" atd. (případně ještě s indexem udávajícím rok, neboť významy slov se mohou časem měnit; tak to požadovala kdysi např. tzv. "general semantics"). Opět jsme se daleko nedostali: "kočka-245" by mohla např. znamenat "pes" a vše by začalo znovu; např. "pes-128" by mohl znamenat "šéf" atd. To, s čím se tady střetáváme, je **blud diskrétnosti významů**, těsně spjatý s bludem existence diskrétních jsoucen zvaných "významy".

"Když já řeknu nějaké slovo," řekl povýšeně Valihrach, "pak to znamená to, co se mi zrovna zlíbí, aby znamenalo - a nic jiného."

"Jde o to," řekla Alenka, "jestli dokážete, aby slovo mělo různý význam."

"Jde o to, kdo z obou rozhoduje," řekl Valihrach, "to je to celé."

Alenka nad tím nadobro zkoprněla, a tak spustil Valihrach za chvíli znovu: "Bývá s nimi těžké pořízení - nejpyšnější jsou slovesa - přídavná jména si spíš dají říct, slovesa, ta ne - ale já si s nimi přece jen umím poradit! Neproniknutelnost. Tak je to!"

"Povězte mi, prosím, co to znamená," řekla Alenka.

"Tak mluví rozumné děvče," udobřil se Valihrach. "Slovem 'neproniknutelnost' myslím jen to, že jsme toho o té věci už dost napovídali a že by ses sama měla ozvat, co chceš dál dělat, do smrti tu snad zůstat nechceš?"

"Na jedno slovo to znamená hodně," dumala Alenka.

"Když mi nějaké slovo udělá takový kus práce," řekl Valihrach, "vždycky mu připlatím."

(Lewis Carroll, Alenka v kraji divů a za zrcadlem. Překlad Aloyse a Hany Skoumalových)

V rozboru Nezvalova Absolutního hrobaře cituje Mukařovský B. Tomaševského, že vlivem okolní souvislosti *možno donutit kterékoli slovo, aby znamenalo to, co není obsaženo v jeho potenciálním významu, jinými slovy možno tak změnit základní význam slova.* Valihrach je přesnější, neboť nemluví o významu ani potenciálním, ani základním, ale o tom, že je za takovou práci třeba slovu připlatit. Mukařovský pak používá Tomaševského tezi o *změně významu slov* k sémantickému rozboru Nezvalových veršů:

V skleníku / Na jehož průsvitných taškách / Se třpytí / Svaté obrázky / Položené tam / Na počest karafiátů / Atletický zahradník / Své vysoké boty / A ohřívá / Svá zkřehlá chodidla / Nad ohnivými jazyky / Které tryskají ze země / A působí / Že tento muž / Strhané tváře / Pokryté / Hustým černým vousem / Má oči / Zalité krví / Ve chvíli / Kdy zabodává do země / Dlouhý / Ostrý / Nůž

Mukařovský pak píše :

...svaté obrázky na sklech skleníku třeba chápat jako odrazy slunce v jednotlivých tabulkách skla, ohnivé jazyky tryskající ze země jsou květy. Ve světle těchto realisovaných obrazů, zejména druhého z nich, nabývá nezvyklého a tajemného smyslu celá situace. Dokud pojímáme "plameny" ve významu vlastním, zdá se nám zahradníkovo počínání ve skleníku tajemným obřadem, jehož účel je nepochopitelný. Jakmile si však uvědomíme, že "ohnivé jazyky" jsou květy, prosvitne skutečný smysl dění: zahradník si zouvá boty ne proto, aby se zahřál, ale před prací, oči se mu zalévají krví ne z krvežíznivosti nebo jiného vzrušení (jak mezi řádky naznačuje kontekst), ale protože se shýbá; dlouhý ostrý nůž, jejž zabodává do země, je rýč, kterým zemi kypří. Tyto souvislosti a významy obvyklé jsou však v básni záměrně zastřeny: z denního pracovního úkonu zahradníkova stává se mythus.

Popis pracovního úkonu v podobě mýtu - báseň je vysvětlena, či spíše "explained away", odvysvětlena, poezie je pryč, báseň je hádanka, jejímž řešením je překlad (to by nebylo špatné, ale zde se myslí "objektový" jazyk). Honem dodávám, že celá pasáž je dosti bezohledně vytržena z kontextu Mukařovského studie a že to není míněno jako kritika Mukařovského, který toho věděl o poezii jako málokdo.

Během dosavadního výkladu podstoupilo - aspoň doufám - první dogma modifikaci: slova mají potenciálně neomezený počet významů, při použití slova se aktivuje jeden z těchto významů, který je - pokud to není význam

"základní" - významem (základním) nějakého jiného slova. Slova mají tedy nějaký základní význam o sobě, ostatní významy jsou nějakým způsobem "přenesené" ze základních významů jiných slov. Centrální teze o existenci jsoucen zvaných "významy" dotčena nebyla.

Ale hlavně: ona to žádná modifikace není, dogma zůstalo nedotčeno. Ano, existují všelijaké obrazné způsoby vyjadřování, jsou to ale jen ozdoby pro potěšení (či pozlobení či zmatení); v principu lze vše nakonec přeložit na slova s významy základními. Pokud to nejde, pak je ale zkoumaná věta nesmyslem.

Vyzkoušejme to třeba na příkladu s "kočkou". PSJČ uvádí jako příklad větu z Jiráska : *Svobůdek, to je taková kočka,* a hned nám doporučuje výklad *malý člověk.* Jaký je však základní význam slova "malý"? A jaký je základní význam slova "člověk"? *Neopeřený dvojnožec,* nebo *rozumný živočich,* nebo *výrobce odpadků*? Ale i kdybychom se nějak dozvěděli, jaký je základní význam slova "člověk", předali bychom takovým příkladem opravdu vše, co řekl (ne: co chtěl říci!) Jirásek svou prostou větou?

Ve svých Základech aritmetiky uvádí G. Frege hned na začátku tři zásady svého zkoumání, z nichž druhá zní: *Na význam slova je třeba se ptát v souvislosti věty a nikoli v její izolaci.* A tento princip opakuje ještě několikrát, např.: *To, že si nedokážeme obsah nějakého slova představit, není žádným důvodem, abychom mu odepřeli jakýkoli význam, nebo ho vyloučili z používání. Zdání opaku vzniká tím, že slova zkoumáme v izolaci a ptáme se po jejich významu, za nějž pak vezmeme nějakou představu. Tak se zdá, že slovo, pro nějž nám chybí odpovídající vnitřní obraz, nemá žádný obsah. Je však třeba mít vždy na zřeteli úplnou větu. Jen v ní mají slova skutečně nějaký význam. (...) Stačí, má-li věta smysl jako celek; tím dostanou obsah i její části. (...) Slova znamenají něco jen v souvislosti věty.*

To téměř doslova opakuje L. Wittgenstein v Tractatu: *Pouze věta má smysl; jen v souvislosti věty má jméno význam.*

A totéž nalezneme také u J. L. Austina - abychom měli pohromadě trojici těch, jimž se připisuje "obrat k jazyku": i on odmítá otázku, *co je význam nějakého slova,* jako nesmyslnou.

Podíváme-li se nyní znovu do slovníků, ale už snad změněným viděním, nalezneme tam tuto tezi samozřejmě potvrzenou. Tam přece nejsou uvedeny žádné "významy" slov, nýbrž věty, v nichž se toto slovo vyskytuje, věty, které uvádějí některá typická **použití** tohoto slova, např. *Kočka je šelma z čeledi*

kočkovitých nebo *Přátelé, necítíte, že všechny tyhle a podobné oslavy jsou pro kočku?* Přečtením těchto vět dostaneme jakýsi obecný obraz toho, jak se slovo "kočka" **používá** v českém jazyce rodilými mluvčími. Vlastně **používalo** koncem třicátých let; zajímavé je, že tam chybí věta typu *To je ale kočka* a že by asi dnešní čtenář další výklad tam uvedený *Vrchní polní kurát dostal záchvat demokratismu z té kočky po včerejšku* napoprvé pochopil jinak, než že šlo o kocovinu. Což už nám začíná naznačovat, že formulace uvedené výše bude třeba upravit: **nikoli v souvislosti věty, nýbrž v souvislosti celého textu, rozpravy je třeba se ptát po významu slov.**

Slovníkové heslo neudává tedy soubor jednotlivých (dis krétních) významů, nýbrž celé **pole významů**, říkejme mu zde **sémantické pole slova**, a to pole souvislé, kontinuální. Příklady vět, tj. použití tohoto slova, nám mají nějak "vykolíkovat" oblast v celkovém sémantickém poli (prostoru) jazyka, kde se nacházejí typická použití. Není to tedy seznam významů, nýbrž ukázání některých významných míst, bodů, pahorků, v **krajině** tohoto slova. "Významem" určitého slova je tedy toto sémantické pole celé.

K větě (promluvě, textu atd.) přistupujeme s **apriorním** sémantickým polem a věta (porozumění větě) **transformuje** toto apriorní sémantické pole na pole **aposteriorní** - které se pak ovšem stává apriorním polem pro větu další. Není tomu tak, dodávám pro jistotu, že by věta působila jako **filtr**, vybírající určitý "význam" z apriorního sémantického pole; to bychom rychle uvízli v pasti.

Aby však k takové transformaci mohlo vůbec dojít, aby mohlo apriorní sémantické pole vůbec interferovat, resonovat, musí být **utvářeno**, musí být **kultivováno** (obděláváno). A obráceně: právě ona (úspěšná, plodná) transformace "dobrým" textem je onou kultivací (či jednou z kultivací) sémantického pole.

Sémantická pole jsou jako krajiny: mají své vrcholky ("dominantní významy"), svá údolí, tichá místa, hlubiny lesů, stráně, pastviny, místa suchá i vlhká, hlučná i mlčenlivá ("akcesorní významy"). Dominantní významy jakoby vytvářely základní melodii, akcesorní významy pak harmonii (jako svrchní harmonické k základním tónům dominantním). A jsou krajiny krásné, kultivované - a jsou i krajiny devastované, zničené, neplodné, zubožené.

(Velice bych přivítal **ekologii slov** - ovšemže ne tu, která chce slova chránit - "ochrana přírody" je opravdová *hybris*, zpupnost - třeba vytvářením rezervací či předepisováním toho, jaké významy mají či nemají nosit, jejich "pravopisováním" atd., nýbrž např. tím, že je přestaneme degradovat na nosiče

(významů). A třeba tak, že se k cizím slovům nebudeme chovat ani jako ke gastarbajtrům (nebudeme jim říkat "výpůjčky"), ani poníženě jako k zahraničním manažerům a expertům, ale prostě jako k hostům, se vším všudy; některá jsou turisty, kteří brzo odcestují, některá dostanou trvalý pobyt, některá dokonce občanství, jiná budou pro nepřístojnost vyhoštěna).

Interakci sémantických polí je velmi dobře vidět při překladu z jiného jazyka (mám především na mysli jazyk "cizí", ale obecně jde i o překlad z jiného, to jest na hodně odlišném sémantickém poli operujícího jazyka). Sémantická pole slov i v případě zdánlivé totožnosti jejich apriorních dominantních významů se mohou velice lišit: nejen ve stupni (výšce) dominance, nýbrž především v dalších, "sekundárních" dominantních významech (obě pole byla přece utvářena odlišnými historickými situacemi, odlišnými vyprávěními, legendami, mýty, pohádkami, písněmi, básněmi atd.) - a ve významech akcesorních. Ideálním cílem by ovšem bylo přeložit dominantní význam významem dominantním se zachováním maxima svrchních harmonických - akcesorních významů. Jeden příklad "orthogonality" sémantických polí, kdy se dominantní významy kryjí, ale významy akcesorní jsou naprosto odlišné (je to příklad, který ve své přednášce o překládání české poezie do francouzštiny uvedl Petr Král): "štětina" se francouzsky řekne "la soie (de porc)", tedy *praseči hedvábí.*

Důležitější však je, aby celkový pohyb na sémantickém poli (postupující transformace významů apriorních na aposteriorní) byl jak jen možno souběžný. Pole ovšem mají svou minulost, historii, rodové a příbuzenské vztahy a vazby; už z tohoto důvodu je - jak je dobře známo dobrým překladatelům - radno používat slovníky ze stejné doby, jako je překládané dílo.

Individuální sémantická pole (tedy pole jednotlivce) mohou být velice odlišná; záleží na kultivaci, obdělávání těchto polí, a ovšem i na jejich odlišné minulosti. Mohou to být pole velice chudá, nevýrazná, téměř rovinná - a na druhé straně pole velice vyhraněná, rigidní, neschopná proměny. Taková rigidní pole jsou častá u specialistů v nějakém vědním oboru; pokusy nositelů takových rigidních polí - byť i velmi upřímné - číst texty jiného druhu, např. z odlišného oboru, jiné oblasti, třeba filosofie, končí zpravidla katastrofálně. Obráceně totéž u lidí s bohatými sémantickými poli, avšak neschopnými třeba jen dočasné přeměny na velmi vyhrocené pole (mám na mysli opět - byť i upřímné - pokusy o četbu textů z "exaktních" věd).

Můžeme ovšem hovořit o společných sémantických polích - určité skupiny lidí, dané "speech community", ale i národa, kultury a obecně i civilizace, to

však zde nehodlám už rozvádět. Raději se podívejme na **komunikaci** - sdílení společného, společných polí. Komunikace ovšem není žádné sdělování, žádný přenos informací: jde jen o interakci sémantických polí. Taková interakce je možná jen tehdy, jsou-li sémantická pole účastníků aspoň trochu podobně utvářená nebo aspoň je-li na obou stranách ochota pokusit se sémantická pole vzájemně přiblížit. Při téměř totožných sémantických polích je ovšem taková komunikace snadná, současně však nudná, neplodná. Při velmi odlišných polích může být nemožná, zvláště jde-li o pole rigidní. Ke každému rozumění je třeba jistého nedorozumění a obráceně ke každému nedorozumění (pokud nejde o naprostou mimoběžnost a sémantickou hluchotu) je zapotřebí určitého rozumění. (Jedním z trvalých bludů je "mýtus rámce": komunikace je možná jen tehdy, jestliže sdílíme týž "rámec" nebo se na takovém rámci dohodneme, např. tak, že ještě před započetím diskuse budeme "definovat své termíny".)

To, co bylo řečeno o komunikaci mezi dvěma či více partnery, platí ovšem i pro komunikaci čtenář - text. Není snad třeba to rozvádět, mělo by však být jasné, že představa "textu o sobě" je představa dosti absurdní. Vždy je dvojice čtenář - text. Z různých kombinací stojí za všimnutí kombinace (stručně řečeno) vynikající čtenář - hloupý text, která když se vydaří, plodí někdy znamenité výsledky.

Po tomto výkladu je téměř zbytečné věnovat se **druhému dogmatu**, totiž tvrzení, že význam (smysl) věty je dán významy slov, z nichž je věta složena ("gramatickým" součtem těchto významů). Paradoxní je, že toto dogma bývá někdy označováno jako "Fregeho princip kompozicionality" - bez ohledu na to, že Frege tvrdil opakovaně pravý opak. Toto dogma předpokládá, že ještě než začneme větu číst, jsou už apriorní významy fixovány, a to dokonce tak pevně, aby s nimi už věta nemohla hnout. Věta, u níž se nepodaří apriorní významy slov spojit, se prostě prohlásí za nesmysl. Není ovšem žádný problém pro téměř jakoukoli větu vybrat apriorní významy slov tak, aby tato věta byla nesmyslem. Obtížnější je k dané větě nalézt takový kontext (tj. taková apriorní sémantická pole), aby tato věta měla smysl. Tomu se říká rozumění a schopnosti tak činit vzdělání.

Jiří Fiala

Poznámka: Název tohoto článku možná trochu troufale napodobuje název slavného článku W. V. O. Quinea "Dvě dogmata empirismu". Existuje však těsná souvislost: odmítneme-li dogma o nezávislé existenci významu slov, padá tím i ostré rozlišení analytických a syntetických soudů, neboť analytické soudy jsou definovány jako ty soudy,

u nichž je pravdivost zjistitelná pouze z **významu** slov (pojmů) v nich obsažených; rozumí se významů apriorních. Druhé dogma empirismu se týká analyzovatelnosti vět na základní složky, které jsou bezprostředně empiricky verifikovatelné - a toto dogma ovšem souvisí s naším druhým dogmatem: tyto jednotlivé složky nejsou závislé na větě (textu, teorii atd.) - nejsou žádná "neutrální" pozorování, experimenty.

Doplňka

A - - o - - kruhová řeka
B - o - - - vynálezce CCOCZB7/8106
C - - o - - tanec z 26.stol.
D - - - o - ostrov na Uranu
E - - o - - hud.nástroj bah.člověka
F - o - - - žena s třemi ňadry
G - - o - - stroj na výrobu času
H - - - o - chem.vzorec vzpom.na mrtvého
I - - o - - objevitel Měsíce
J - O - - - bacil geniality
K - - o - - neznámý světadíl
L - - - o - brýle na vidění do minulosti
M - - o - - nadávka
N - o - - - veřejný nepřítel č.785439278548647
O - - o - - zaklínadlo
P - - - o - psí jméno pro člověka
R - - o - - hvězda vzdálená 33 cm
S - o - - - nejmenší součástka atom.reaktoru
T - - o - - město na slunci
U - - - o - člověk s obličejem v týlu
V - - o - - váha stínu
X - o - - - hora pod oceánem
Z - - o - - poslední napsané slovo

Slovní přitažlivost

Stejně jako lidé, zemský povrch a magnety mají i slova svou přitažlivost. Některá větší a některá menší. Mezi ta, která mohou "navazovat kontakty" s řadou dalších slov, patří např. přídavné jmébo *dobrý*: *dobrý film*, *chléb*, *nápad*, *obchod*, *pocit*, *počítač*, *tenista*, *tým*, *výhled*, *vypravěč*, *výsledek* atd. Zkrátka, dobré může být ledacos. Zato podstatné jméno *stůl* už má možnosti omezené. Můžeme si představit *dobrý*, *nový*, *dřevěný*, *kuchyňský*, *prostřený*, *redakční*, *velký* atd. *stůl*, ale těžko už **chytrý stůl* (pokud slovem *chytrý* nechceme říct něco jiného, např. že je dobře uspořádaný, má řadu úložných prostorů apod., to jest že je 'chytře vymyšlený'). Ta slova, která se během jazykového vývoje přitahovala nejsilněji, vytvořila nakonec pevné frazeologické svazky, např. *dobrá duše* 'hodný člověk', *kulatý stůl* 'jednání, popř. domluva rovnocenných partnerů (zpravidla na politické, odborné ap. úrovni)'.

V jazykovědě se tato slovní obdoba přitažlivosti již tradičně nazývá **spojitelnost** (cizím slovem **kolokabilita**). Slova se spojují, ale ne náhodně. Musí pro to být splněny formální a významové předpoklady. Každé slovo má schopnost kombinovat se s jiným slovem v téže funkci (významové, označovací) v textu a na základě společného významového prvku. *Stůl* nemůže být *chytrý* jednoduše proto, že je to věc, které nejsou dány rozumové schopnosti. Naproti tomu většina slov, která označují člověka nebo jinou živou bytost se schopností myslet, s přídavným jménem *chytrý* spojit můžeme, např. *chytrý spolužák*, *chytrý zloděj*, *chytrý pes*. Lidskou bytost ovšem označují i slova jako *hlupák*, *zabedněnec*, *vylízanec* a mnohá další, která schopnost myšlení u člověka takto označeného popírají. Že v jazyce vznikne spojení **chytrý hlupák*, je proto téměř vyloučeno (téměř, neboť v důsledku jazykové kreativity mluvčích se ojediněle objevit může). Tato dvě slova se nepřitahují, ale odpuzují.

Podívejme se nyní na několik málo frekventovaných přídavných jmen. Tím, že je užíváme málokdy, dochází k tomu, že mají pouze jednoho nebo několik "přátel" z řad podstatných jmen. Ale jak uvidíme, i tito "introverti" mohou rozšířit škálu svých přátelských vztahů.

Prvním z těchto slov je přídavné jméno *FACKOVACÍ*. Vzniklo s pouťovou atrakcí, panákem určeným k fackování, a svého *panáka* se houževnatě drží. *Panák* je jeho jediný věrný souputník. Můžeme se o tom přesvědčit jak v dosud největším slovníku současné češtiny, Slovníku spisovného jazyka českého (SSJČ), tak ve Slovníku české frazeologie a idiomatiky (SČFI), ve svazku

Výrazy neslovesné. Ale máme na to i jazykovou databanku uloženou na počítačové síti, která se nazývá Český národní korpus. Tato databanka dnes obsahuje přes 40 milionů slovních tvarů z různých novin z let 1991-1995 (zejména z Lidových novin a Mladé fronty Dnes). Je možné v ní vyhledat slovo v určitém tvaru a ověřit si jeho užití. Tak např. u slova *fackovací* opravdu najdeme v těsné blízkosti podstatné jméno *panák*, a to v 18 případech z 19. V jednom zbývajícím případě se za slovo *fackovací* dostalo přejaté slovo *crazy-komedie*.

O něco lépe co do výběru je na tom přídavné jméno *OČITÝ*. V jeho závěsu se vyskytují podstatná jména *svědek*, *svědkyně* a *svědectví*. Podíváme-li se do SSJČ, najdeme tam i další souputníky: *úpadek*, *nepřátelství*, *pravda*, *souvislost*. Český národní korpus ovšem ukazuje, že tohle přídavné jméno od doby vydání slovníku své kontakty silně omezilo, je téměř přilepeno ke slovům *svědek*, *svědkyně* a *svědectví*, pouze jednou ho následuje *pravda*. A to je v korpusu dokladů slova *očitý* celkem 326 a jen jednou jedinkrát se vyskytuje *pravda*.

Přídavné jméno *MRAVENČÍ*, pokud se ovšem netýká mravenců jako takových, ale lidské činnosti s mravenci srovnatelné, má rovněž omezené možnosti. SSJČ i Český národní korpus se shodují na třech podstatných jménech: *práce*, *píle* a *trpělivost*. Z korpusových dokladů vyplývá následující pořadí: *práce* - 27, *úsilí* - 5, *píle* - 3 a po jednom výskytu *důkladnost*, *snaha*, *trpělivost*, *vytrvalost*.

Zato s přídavným jménem *OŽEHAVÝ* to zdaleka není tak ožehavé. Má poměrně dost kamarádů. Mezi nejlepší patří *problém* (ev. *problematika*) a *téma*, v tom se shodují jak SSJČ, tak Český národní korpus. Na třetím místě je v korpusových dokladech *otázka* a na čtvrtém *záležitost*. Počet dokladů je u těchto čtyř podstatných jmen následující: *problém* - 28 (*problematika* - 3), *téma* - 24, *otázka* - 22, *záležitost* - 5. Ale je tu patrná tendence k volnější spojitelnosti, o čemž svědčí řada podstatných jmen o jednom výskytu: *aktuálnost*, *dílo*, *dotaz*, *historka*, *komise*, *konflikt*, *látka*, *místo*, *námět*, *období*, *obhajoba*, *podnik*, *případ*, *reminiscence*, *sekvence*, *situace*, *území*. Je to poměrně široká škála užití, kterou lze jistě do budoucna ještě rozšiřovat.

Naproti tomu přídavné jméno *ŽABOMYŠÍ* připouští pouze jakési synonymní variace na výchozí spojitelnost *válka*, které se v Českém národním korpusu připojilo na dotyčné přídavné jméno celkem ve 14 případech. K oněm variacím patří podstatná jména *spory* - 12, *boj* - 5, *půtky* - 3, *tahanice* - 2 a po jednom výskytu *handrkování*, *klání*, *kolbiště*, *polemika*, *třenice*. Vedle těchto naprosto

jasných synonym se tu objevují jako vzdálenější synonyma podstatná jména, která do svého významu mohou zahrnout prvek 'spor', tj. *problém* - 3, *aféra* - 2, po jednom výskytu *koalice, komplikace, plán, převrat, svět*. Tato užití potom vytvářejí předpoklady pro to, aby začal krystalizovat nový význam tohoto slova - 'malicherný'.

Tato malá sonda do slovní přitažlivosti dobře ukazuje, jak je jazyk proměnlivý. Zatímco některá slovní spojení se v jazyce utužují, jiná se rozvolňují. Český národní korpus tu slouží jako pomyslný mikroskop, který nám hledané problémy předestře v patřičných proporcích. Podívejme se teď na proporce probíraných přídavných jmen:

		%			%
fackovací			**očitý**		
panák	18	94,74	svědek	326	99,69
komedie	1	5,26	pravda	1	0,31
mravenčí			**ožehavý**		
práce	27	69,23	problém	28	29,17
úsilí	5	12,82	téma	24	25,00
píle	3	7,69	otázka	22	22,92
ostatní	4	10,26	záležitost	5	5,21
			ostatní	17	17,71
žabomyší					
válka	14	27,45			
spory	12	23,53			
boj	5	9,80			
problém	3	5,88			
půtky	3	5,88			
aféra	2	3,92			
tahanice	2	3,92			
ostatní	10	19,61			

Je samozřejmé, že tato přídavná jména byla vybrána také proto, že jsou pro současné novinové texty, které jsou v této době náplní Českého národního korpusu, typická. V době, kdy bude k dispozici reprezentativní korpus,

obsahující nejrůznější žánry, zejména beletrii a literaturu odbornou a popularizační, je pravděpodobné, že se tyto proporce změní. Avšak jejich centrální využití v publicistických textech nepochybně zůstane.

Renata Blatná

Článek vznikl s podporou Grantové agentury ČR (číslo projektu KP405/96/K214). Veřejnost může využívat cca dvacetimilionový Český národní korpus, který je přístupný na internetové adrese http://ucnk.ff.cuni.cz\cnc

Korpus: CNK (Czech National Corpus)
Název: CNK:zabomys
Velikost: 53 intervalů/shod
Kontext: 60 znaků vlevo, 30 znaků vpravo
#

1 , zrušili autobusovou linku přes ČSM na Ostravu .Mimo tyto <**žabomyší**> komplikace však přišly i mimo
2 " divadla - jiní za sháněním kšeftů a další povedou dál své <**žabomyší**> půtky , najděme si trochu čas
3 o spory - v současném divadelním životě u nás - okrajové a <**žabomyší**> .Pochopitelně , v sázce jsou
4 toho , co by mohlo a mělo být .Přiznávám , že v honbách za <**žabomyšími**> spory jsem na " smutného klau
5 i , někteří ale zcela cílevědomě zkoušejí půdu pro chystané <**žabomyší**> převraty , neboť si pojem pol
6 se u nás stává) .Převážila touha moci se přihřát u moci a <**žabomyší**> koalice nevědomosti , hloupos
7 em ho mlčky , zatím stále existují dva světy , ten prastarý <**žabomyší**> a ten nový elektronický .Byl
8 ů , oceňujíce především způsob našeho politického přerodu (<**žabomyší**> pomlčkové spory k nim zatím d
9 Asiaté , mezkovití Izraelci a fanatičtí Arabové vyřeší své <**žabomyší**> spory sami - Amerika má dost
10 poruch po provedeném výkonu .Počet umělých potratů nezmění <**žabomyší**> handrkování o tom , zda se ji
11 ž bezmála rok neexistuje a že ho tedy opravdu nelze volit .<**Žabomyší**> spory mezi straničkami a ostr
12 mezi Záhřebem a Rijekou mě napadlo , že naše problémy jsou <**žabomyší**> .Octl jsem se na tom místě k
13 Doufejme jen , že tato epizoda nebude ouverturou budoucích <**žabomyších**> parlamentních válek .ROMAN K
14 Varoval před netrpělivostí , nevraživostí , závistí , před <**žabomyšími**> politickými boji ; i t

15 del však firma střídavě spala na vavřínech a střídavě vedla <**žabomyší**> války o vlastní zachování v p
16 ednání , stále mám .Nejsem si jist , zda to nakonec nějaké <**žabomyší**> problémy zase nezmaří .Přírů
17 polečností nepřijímanou přináší kromě šancí i řadu úskalí .<**Žabomyší**> války Kláry Samkové , zaměňuj
18 i pokusu znetvořit naši mateřštinu " .V této nové kapitole <**žabomyší**> války se slovenskému stanovis
19 v je nulový a netýká se jich .Zdá se mi , že se tu rozvíjí <**žabomyší**> válka , která je mírně směšná
20 ěkolika dní , jak malicherné jsou naše české starosti a jak <**žabomyší**> jsou naše aféry ve srovnání s
21 šest osob bylo zabito při sobotních přestřelkách . Stupidní <**žabomyší**> válkou o maďarské místní názv
22 souborný titulek na stránku : Před 25 lety byl osmašedesátý <**Žabomyší**> spor o zmařené naděje Jiří Ru
23 zpytování vlastního svědomí .Právě to je podle mne příčina <**žabomyšího**> sporu o zmařených nadějích .
24 na fakultách , kde se v roce 1948 tak horlivě angažovali .<**Žabomyší**> spor o zmařené naděje (LN 19
25 í , NCPZ , ABAS , CICA apod ., zapomeňme na chvíli na tato <**žabomyší**> klání a podívejme se ven .Vš
26 ky , který hradí pětinu až polovinu nákladů naší produkce .<**Žabomyší**> spory o privatizaci Barrandov
27 hlížíte , vidíte tragické střety a náš problém se zdá rázem <**žabomyší**> aférou .I proto stále existu
28 lektuálové , uživatelé skutečného intelektu , povznesli nad <**žabomyší**> boje , kdo z nás byl v čem le
29 tnou na nemohoucnosti sněmoven , parlamentů a vlád , na tom <**žabomyším**> kolbišti , kdo s koho .OTAKA
30 ddělených pásmech , z nichž to nalevo líčí doslova vzatou " <**žabomyší**> válku " , tj. boj na život a
31 í potyčka manželů v kuchyni , až se nakonec oba plány , ten <**žabomyší**> a ten lidský , navzájem proln
32 , méně .Diskuse postrádala humor , chvílemi propukaly malé <**žabomyší**> půtky , na šavle naštěstí ned
33 ní a kritičnosti zatahuje do řeči knihy i něco z - poučně - <**žabomyší**> exilové polemiky (zde přetiš
34 těkání jednoho na druhého , kšeftování , ulívání kapitálu , <**žabomyší**> spory , odtud ono určování ,
35 oná úctyhodné mezinárodní akademické show , v němž se vedou <**žabomyší**> vojny o prkotiny .Národní ro
36 budoucnost jakákoliv , pokud se konkurenční duch nezmění v <**žabomyší**> boje , mohl by kulturnímu ovz

37 i pro řešení komunálních problémů , odhodili politikaření a <**žabomyší**> války a dnes v radě a zastupi
38 ažujete o vystoupení z ODS .Nemyslíte si , že s prominutím <**žabomyší**> tahanice jenom poškozují měst
39 í , a aby město bylo skutečně bohaté .Na druhé straně tyto <**žabomyší**> boje podobné snahy výrazně sn
40 hceme causu Neschopná televize šířit a dostat Brno do vleku <**žabomyších**> sporů , kdy by se jeho jméno
41 vyšší čas dohodnout se AN0 či NE a neztrácet drahocenný čas <**žabomyšími**> válkami. Jste světoběžník ,
42 ednou pomohou obstát v konkurenci .Ale pro onu nesmyslnost <**žabomyšího**> boje , jehož výsledek je před
43 nebezpečný .To už patří spíše minulosti a promítá se to v <**žabomyších**> sporech . Smějí malé Arabky n
44 věci na úkor podstatných .Nekonečně nacionalistické a jiné <**žabomyší**> třenice odsouvají řešení živo
45 číst , jak jsou všechny ty naše svaté války ve své podstatě <**žabomyší**> .VÍTĚZSLAV ČÍŽEK SLOUPEK KAR
46 padá nekonečně amorální , nakolik se zde zabýváme vlastními <**žabomyšími**>, maloměšťáckými problémy ."
47 našem zásadním nesouladu s okolím dostatečně nesvědčí naše <**žabomyší**> půtky i skličující stav příro
48 a půl roce nadějí a euforie ze svobody ? Cožpak jsme chtěli <**žabomyší**> války, vedené krátkozrakými
49 kolo GEN , vyvolané masově všemožným tiskem , jsou skutečně <**žabomyší**> .Pozéři typu Milana Knížáka
50 starého kontinentu ke zvelebení svých zemí , vybíjejí se v <**žabomyších**> válkách , odůvodňovaných tím
51 bě , ale o diváka .Divák není o žádné zprávy ochuzen kvůli <**žabomyším**> sporům , jaké mezi sebou na č
52 právě proto se v této zemi často utápíme v řevnivostech , v <**žabomyších**> válkách . Většina našich lidí
53 rokazatelných tvrzení .Jedna strana dělá naschvály druhé ; <**žabomyší**> tahanice přerostly v myslivec

Tekoucí báseň

vlny
oceán rybník
louže
kapka
mžení
moře
kaňka
vodopád
bažina
jezero
led
močál
sníh

řeka
cákanec
potok
rosa
rampouch

krev
ocet
mléko
olej
spermo
nafta
med
kyselina
moč
slza

RODÍ SE, ŽIJÍ, UMÍRAJÍ, RODÍ SE, ŽIJÍ...

Malá etuda lexikálně historická: O polylexii ve staré češtině

Láká-li adepta nauky o slovní zásobě pracovat v lexikálním terénu historickém a pohybovat se v něm ve směru diachronním, pak by měl mít ve své pojmoslovné výbavě i termín polylexie. Záhy totiž zjistí, že jazyk ve svých starších fázích disponuje někdy nápadně větším počtem výrazů (pojmenování, lexikálních jednotek) pro označení jedné a téže skutečnosti (denotátu). Příkladem může posloužit čeleď staročeského slovesa *píti*. Na území, které je jí v rámci slovní zásoby vyhrazeno, se setkáme hned s celým rojem pojmenování pro toho, kdo se oddává pití nějakého opojného nápoje. Ve středu té skupiny stojí *opilec*, silně podepřen (formálně i sémanticky) základovým slovesem *opiti sě* a adjektivem *opilý*. Nedaleko něho, blíže však k okraji tohoto společenství se pospolu drží páry *opijcě/opíjcě* a *opivcě/opívcě*. Přidružuje se k nim i zpodstatnělý *opilý*, za nímž se táhne *opilný*. Na druhé straně v přímém směru od slovesa *píti* přebývá *pitel*, a to kupodivu na pevnější pozici než *piják*. V jeho sousedství, ale už spíš na periferii má své místo dvojice *pijcě/píjcě* a konečně i *píval*. Všechna uvedená synonymní pojmenování, která svazuje pouto stejného kořene, se ve staré češtině od sebe výrazně stylisticky neliší (jako v nové češtině žertovný *pitel* od *pijáka* či *pijana*). Nanejvýš u nich pozorujeme rozdíl ve frekvenci užití (tu ovšem při omezených zdrojích historického materiálu lze stanovit jen přibližně), v možné spojitelnosti s genitivem (čeho [vína]) a v míře polysémie (srov. příslušná hesla ve Staročeském slovníku). Výskyt stejnokořenných synonym je podporován, jak je vidět, i ze zdrojů slovotvorných: ve starší fázi jazyka je většina slovotvorných typů i odvozovacích formantů funkčně méně vyhraněná a podoba odvozovacích základů více proměnlivá.

Polylexií reaguje jazyk často také v situaci, kdy do jeho lexikálního teritoria proniká prostřednictvím cizího jazyka nová skutečnost z jiného kulturního světa. Málokterý obyvatel středověkých Čech asi kdy na vlastní oči spatřil olivovník

a ochutnal jeho plody, ale díky biblickým textům vstoupilo obé poměrně záhy a dost výrazně do povědomí uživatelů češtiny (srov. Libušino proroctví o dvou olivách v 7. kap. Dalimilovy kroniky). Důkazem toho je i bohatá čeleď staročeského slova *oliva*. Hláskoslovný sklad a tvaroslovná příslušnost usnadnily přechod původně latinského výrazu do české slovní zásoby. Jen staročeský slovníkář Klaret projevil snahu alespoň trochu se českým ekvivalentem *olev* od latiny vzdálit. Výrazová nejistota provázená polylexií se však projevila hned u pojmenování olivového sadu. *Oliva* (už jako české slovo) dala vzniknout pojmenováním *olivišče*, *olivnicě* a *olivie*; od adjektiva *olivový* pak vzalo počátek i *olivovie*. Těmto jednoslovným výrazům však konkurovala i spojení s adjektivem vztahovým *zahrada olivová/olivetská*. Ale nejen to - i samo latinské pojmenování olivového háje *olivetum* se v prostředí českého biblického textu adaptovalo na *olivet*. Při existenci tak rozsáhlého stejnokořenného "vícejmení" pak už vůbec nepřekvapí, že ve staročeských překladech bible je jméno známé hory tlumočeno jako *hora Olivová/Olivetská/Olivie*. Klementinský slovník z r. 1455 k tomu přidá ještě jméno *Olejová hora*. Ale tady jsme už v oblasti vlastních jmen, a proto mluvme spíše o polyonymii a dodejme, že v tomto případě není cizí ani latině (sr. *mons Olivarum/Oliveti, Olivetum*).

Ve svém dalším vývoji nezůstává jazyk vůči polylexii netečný. Naopak, dlouhodobě se s ní potýká, protože složitost formy a jednoduchost obsahu je pro komunikaci spíše nevýhodná. Některý výraz si ponechá jako základní neutrální výrazový prostředek a podpoří jeho příslušnost k centru (třeba tak, že se rozšíří jeho spojitelnost, že se u něj rozvine polysémie, že jeho odvozovací formant patří mezi produktivní). Některým pojmenováním svěří úkol terminologický, z dalších učiní prostředek stylisticky příznakový. Jiných využije k rozlišení významovému. A konečně některých synonym se jazyk zbavuje, zvláště pak těch, která jsou hláskoslovně nepohodlná (jako činitelská jména na *-cě*) nebo se dostanou do homonymního vztahu s jiným slovem (*pivcě* > *pivce* m. x *pivce* n.). Z hlediska většiny uživatelů taková slova zanikají definitivně; mají naději ožít leda snad tehdy, když básník "shledává ta spící, zasutá a opuštěná...".

Milada Homolková

Poznámka terminologicko-bibliografická:

Synchronní česká lexikologie se bez pojmu polylexie celkem dobře obejde, o čemž svědčí jeho absence mezi hlavními termíny uvedenými v knize J. Filipce a Fr. Čermáka Česká lexikologie (Praha 1985). Samostatné heslo věnuje polylexii Encyklopédia jazykovedy

(Bratislava 1993); vykládá ji z hlediska synchronního a konfrontačního. Ve většině slovníků lingvistické terminologie hledáme tento termín marně. Akademický slovník cizích slov (Praha 1997) ztotožňuje polylexii s polyonymií (v širším pojetí); v jeho definici je však sporné tvrzení, že jde o vztah více různých pojmenování k témuž nadřazenému (!) pojmu. V souvislosti s pojmovou diferenciací se polylexií coby polyonymií (výslovně však nesynonymickou) zabývá J. Filipec ve své monografii Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie (Praha 1961, s. 296-297). Výklad o polylexii z pohledu diachronního podal I. Němec v kolektivní příručce Manuál lexikografie (1995, s. 97- 98).

Jan Skácel: Malá recenze na to, jak umírají slova

Nejen lidé a stromy, ale i slova umírají, i když si o nich někdy myslíme, že jsou nesmrtelná, třeba ta Goethova. Ale to je pouhé zdání a právě básníci o tom dost vědí.

Tomu, kdo básník není, postačí podívat se doma dětem do školní mluvnice.

Až donedávna, jak každý dobře ví nebo to už zapomněl, byly vzory pro skloňování podstatných jmen ženského rodu žena, nůše, píseň, kost.

To už není pravda.

Nůše vypadla a na její místo nastoupila růže. Nedivme se. Které dítě ze základní školy si pod tím slovem dovede něco konkrétního představit? Dítě dnes ví, co je to bágl, batoh, možná mošna, ale nůše?

Ta umřela, stejně jako umřel náš starý poctivý trakař a narodila se japonka. I žebřiňák odpočívá v pokoji a místo něho jezdí po silnicích valníky na kolech s gumovými pneumatikami.

Některých slov je škoda, jiná vzal čert. A mnohá by měla být dávno po smrti, například závist, pomluva, rakovina, smog, válka, a výraz "je tomu s podivem" by si zasloužil popravu. Rovněž slovo "údajně". Příliš připomíná sloveso "udávati".

Umírají slova nevinná, milá a dobrá jako chléb. Umírají a nikdo je už nevzkřísí.

Třeba zrovna ta nůše. U starších z nás vyvolává vzpomínku na stařenky s motyčkou nebo srpem v ruce, na čerstvě posečenou jetelinu, venkov, na trávu kuračku, pro kterou se chodívalo slepicím. Bývala i v pohádkách, pokud v nich ještě nelétaly raketoplány.

Malé děti málo vědí, co je smrt, a to je dobře. My dospělí jsme na tom hůř, protože pamatujeme. S každým slovem, které odejde, odchází kus minulosti, kus našeho života.

Chodíme slovům na pohřeb a jsme smutní, pokud to byla dobrá slova. Zlá mají tuhý život a nedají se trhnout ani mezi dveřmi. Dobrých není nikdy dost.

Co naděláme. Nůše je po smrti a držme palce růži, která je erbovním květem lásky, aby dlouho kvetla a neuvadala mezi vzory podstatných jmen ženského rodu. Kdyby umřela, bylo by nám líto.

(Básníkům, dobrým mládencům a pannám.)

Přiznám se, že rád listuji nejen Jungmannovým slovníkem a PSJČ, ale i česko--německým slovníkem Františka Št. Kotta (vycházel v letech 1878 - 1906), kde jsou celé stránky vyhynulých slov (jistě, též vymyšlených - ale slovo "věta" se Kottovi opravdu podařilo vyšlechtit). - Wittgenstein někde říká, jak máme postupovat: takové opotřebované, zubožené slovo máme z jazyka vyjmout, umýt ho, ošetřit a nechat odpočinout: a pak někdy, po létech, jej dát nějakému básníkovi, aby je opatrně zkusil vrátit do jazyka.

Jiří Fiala

SLOVNÍČEK

dosud slovníkově nezachycených slov a významů

zpracovaný na katedře českého jazyka
v rámci semináře z lexikografie
v letním semestru 1995/96

Laskavý uživatel jistě promine, že jsme do našeho slovníčku vedle slov a významů běžných pojali z cvičných důvodů rovněž slova okrajová, tedy autorská a ojediněle užívaná. Jsou vytištěna malými písmeny, je proto možné

je snadno vynechat. Do výkladu jsme navíc zařadili tzv. etymologickou poznámku, která informuje o původu slova, jeho slovotvorné stavbě atd. Tam, kde se nám to nepodařilo zjistit, jsme napsali slůvko "patrně" a věříme, že nám to laskavý uživatel jistě promine.

Autorský kolektiv:
Patrik Benda
Josef Förster
Marcela Hložková
Tomáš Matějec
Daniela Stuchlíková

Hlavní redakce:
dr. Renata Blatná, CSc.

Odborné konzultace:
dr. Josef Šimandl

Excerpované časopisy a noviny:
ABC
Český týdeník
Dobrý večerník
Hospodářské noviny
Lidové noviny
Reflex
Telegraf
Učitelské noviny
Zemědělské noviny
filmové časopisy

AFROAMERIČANKA, -y f. *<zvl. v publicistice> černoška, popř. i míšenka, žijící v Americe:* film o čtyřech Afroameričankách
{politicky korektní pojmenování, v Čechách však užíváno s ironickým nádechem}

ANGLIČÁK, -a m. (ak. sg. -a, lok. sg. -ovi/-u, nom. pl. -ci/-ky, lok. pl. -kách/ -cích) *<převážně v mluvě dětí> malé kovové autíčko, hračka, původně vyráběné v Anglii, kopie skutečného auta*: ve sbírce angličáků mi přibyl dvouposchoďový autobus
{patrně ze spojení "anglické autíčko, popř. auťák"}

ANGLIZOVAT SE ned. i dok. *<zvl. v publicistice> získávat anglické rysy*: hudba se anglizuje
{nově utvořeno kratším formantem k **angli-/anglo-**, doposud užívané sloveso **anglicizovat se**}

ANTIPERSPIRANT[-ty-], -u m. *<zvl. v obchodním styku> prostředek omezující pocení, nejčastěji ve formě spreje n. tyčinky*
{uměle utvořeno z lat. **anti-** = proti- a **perspirans** = prodyšný}

ANTIRADIAČNÍ [-ty-] adj. *<zvl. v oblasti televizní a počítačové techniky> chránící před zářením*; a. štít *štít přikládaný k obrazovce, aby zeslaboval její elektromagnetické záření*
{z řec. **anti-** = proti- + lat. **radiatio** = záření}

ART KINO, -a, n. *<zvl. ve filmových časopisech> kino s programem specializovaným na umělecké filmy, neberoucí na zřetel uměleckou stránku provozu*: některé snímky se objevují jen v programech art kin
{angl. **art** = umění}

ART DIREKTOR, -a m. *<zvl. ve filmových časopisech> umělecký vedoucí, ředitel, člověk zodpovědný za uměleckou úroveň věci, zakázky*

AUTOSEDAČKA, -y f. *<převážně v mluvě motoristů> sedadlo v autě:* koupil jsem nové potahy na autosedačku

BANJISTA [bendžista], -y m. *<zvl. v mluvě hudebníků> hráč na banjo*
{z angloamer. **banjou**, pův. špaň. **banduría**, mezinárodním zkomolením, mezinárodní přípona **-ista**}

BARVA: **KITAŘSKÁ BARVA** *<zvl. v prostředí modelářů> barva určená na nátěry zmenšených modelů letadel, aut ap.:* firma vyrábí 246 odstínů kitařských barev
{angl. **kit** = souprava součástek, **kitař** = modelář}

BEJVALKA, -y f. *<převážně v mluvě mužů, často hanlivě> bývalá manželka n. partnerka:* onen pán začal za svou bejvalkou opět dolézat
{z obecněčeského **bejvalá /manželka, partnerka/**; mužský protějšek neexistuje}

BENZINKA, -y f. *<převážně v mluvě motoristů> benzinová čerpací stanice:* máme málo benzínu, musíme zastavit u nejbližší benzinky
{ze spojení **benzinová stanice**, popř. ze slangového označení dřívějšího státního podniku Benzina}

BYT: **MEZONETOVÝ BYT** *<zvl. mezi stavebními odborníky, v publicistice a reklamě> moderní byt s prostorem rozčleněným na dvě podlaží, postavený na principu "dům v domě"*
{z fr. **maisonette** = domeček}

CAJDÁK, -u m. *<v běžné komunikaci, někdy též v umělecké publicistice> nekvalitní, lacině sentimentální dílo (zprav. film n. píseň):* hráli tam samé cajdáky
{motivace nejasná; patrně z něm.}

CASTING [ka-] adj. *<zvl. v prostředí lidí pracujících v oblasti filmu n. módy> akce zaměřená na výběr herců, ev. statistů n. modelek:* posílal Terezu na desítky tzv. castingů, kde si módní tvůrci n. výrobci kosmetiky vybírají mezi modelkami tu pravou
{angl. **casting** = obsazení rolí}

CVAKNOUT SE dok. *<v mluvě vodáků> převrátit se s lodí:* cvaknul se hned na prvním jezu

DĚCÁK, -u m. *<v běžné komunikaci, zprav. hanlivě> dětský domov:* šoupli ho do děcáku
{pravopis odráží výslovnost ts>c}

DEMÁČ, -e m. *<zvl. v mluvě hudebníků> nahrávka určená k představení hudebníka, hudební skupiny ap.; demonstrační nahrávka, demo-nahrávka*

DEREGULACE, -e f. *<zvl. v ekonomické a právní sféře, též v publicistice> ukončení státního řízení cen; liberalizace:* d. nájemného
{z lat **de-** = od- a **regulatio** = řízení}

DETOXIFIKAČNÍ adj. *<v odborné komunikaci> sloužící k odstranění jedu*
{z lat. **de-** = od- a řec. **toxikon** = šípový jed, přejato přes angl., kde vzniklo kontaminací se slovy zakončenými na **-fication**, souvisí s lat. **facere** = dělat}

DISCMAN, DISKMAN [dyskmen], -a m (ak. -a, lok. -u, pl. discmany) *<v běžné komunikaci> přenosný kapesní přehrávač kompaktních disků*
{ z angl. /compact/ **disc** + **man** = muž, člověk; utvořeno podle angl. **walkman** = přehrávač kazet, **to walk** = jít}

DOKUDRAMA, -atu n. *<v mluvě lidí zabývajících se filmem> filmový útvar na hranici mezi dokumentem a hraným filmem*
{ podle angl. **infotainment**, tj. **information** + **entertainment** = informace + zábava}

DROGOVÁNÍ, -í n. *<v běžné komunikaci a v publicistice> návykové užívání omamných látek:* na školách se rozmáhá dětské drogování

ENTERTAINMENT [entrtejnment], -tu m. *<zvl. v publicistice zaměřené na televizní, videovou, hudební n. počítačovou nabídku> audiovizuální, popř. jiná*

oddechová aktivita, zábava, většinou bez výraznější snahy o umělecké hodnoty
{z angl. **entertainment** = zábava}

EXPANDOVAT ned. <*zvl. v publicistice*> *šířit se, zvětšovat svůj vliv*: západní výrobky expandují na východ
{z lat. **expandere** = prostírat se, šířit se; přejato prostřednictvím angličtiny}

FANKLUB, -u m. <*zvl. v mluvě mladé a střední generace*> *klub sdružující příznivce populárního zpěváka, skupiny, popř. jiné známé osobnosti*
{z angl. **fan** = fanoušek (původně z lat. **fanaticus** = náboženský náruživec) a **club** = původně palice, kterou byli zváni na schůzky členové klubu}

FAVORIT, -a m. (ak. sg. -a, dat. a lok. sg. -u/-ovi, nom.pl. -y/-i) <*v běžné komunikaci*> *typ vozu značky Škoda:* projeli jsme redakčním favoritem Bosnu
{z vlastního názvu Favorit}

FILMOGRAF, -u m. <*zvl. ve filmovém prostředí, ve filmové publicistice*> *soupis, seznam filmů, na kterých se podílela tatáž osoba, nejč. herec/herečka n. režisér/režisérka*: f. Ester Krumbachové
{utvořeno uměle z angl. **film** = celuloidový pás + řec. **graf**, od **grafó** = píši}

FONOTÉKA, -y f. <*zvl. v mluvě hudebních odborníků, zájemců, v hudební publicistice*> *soubor zvukových nahrávek*
{utvořeno uměle z řec. **fóné** = zvuk, popř. zde zvuková nahrávka, podle vzoru řec. **bibliothéké**}

HUMIDOR, -u m. <*zvl. v prostředí kuřáků doutníků*> *skříňka, v níž vlhké prostředí chrání doutník před vysycháním:* humidory se vyrábějí z cedrového dřeva
{k lat. **humidus** = vlhký, přejato patrně ze špan.}

HUMORÁLNÍ adj. <*v široce odborném tisku a mluvě*> *týkající se žláz s vnitřním vylučováním*
{z lat. **humoralis** = vztahující se k vláze a tělesným tekutinám}

INTERNET, -u m. <*v prostředí uživatelů a majitelů počítačů*> *mezinárodní počítačová síť*
{z angl. **international** = mezinárodní + **net** = síť; původně název největší sítě, nyní se užívá zástupně i za jiné druhy mezinárodních sítí}

INDEPENDENT [indy-] adj. neskl. <*zvl. v mluvě mládeže*> *nezávislý, samostatný, originální v životním postoji*
{z angl. **independent** nezávislý}

JEHOVISTA, -y m. *<v mluvě lidí nepříslušejících k této skupině> člen n. stoupenec Náboženské společnosti Svědkové Jehovovi:* tvrdil, že se blíží konec světa, asi to byl j.

{ze středodověké podoby **Jehova** k hebr. **Jahve** /jméno Boha/}

JOINT [džojnt], -a m. (dat. a lok. sg. -ovi, -ak. sg. -a, nom. pl. -i/y) *<zvl. v mluvě kuřáků marihuany> cigareta obsahující drobně nařezanou nať marihuany:* vytáhl pytlíček špatné, slabé marihuany a ubalil si jointa

{přejato z amer. slangu; pův. význam 'cigareta z marihuany, marjánka'}

KADIBUDKA, -y f. *<zřídka, v prostředí venkova, popř. v mluvě chatařů> bouda sloužící jako suchý záchod:* na chalupě nemáme vodovod a chodíme do kadibudky

KARTA: **ZELENÁ KARTA** *<zvl. v publicistice> 1. pracovní povolení pro přistěhovalce ve Spojených státech:* získat zelenou kartu bylo jeho prvním cílem. *2. doklad o zaplacení povinného ručení za automobil při cestě do zahraničí*

{překlad angl. **green card**}

kulervoucí adj. *<pouze v publicistice, částečně posměšně> velmi, až překvapivě působivý, proměnlivý ap.:* úspěchy Dallasů jsou k.; na konci tohoto kulervoucího století

{vytvořeno analogicky podle **srdcervoucí**; autorský výraz}

LÍDR, -a m. *<zvl. v prostředí závodů psích spřežení> vedoucí pes závodící smečky*

{z angl. **leader** = vůdce; do češtiny přejato též v politickém významu}

LOBBYISTKA, -y f. *<zvl. v politickém prostředí> aktivistka, hájící zájmy své lobby:* průmyslová, ekologická l.

{přechýlená podoba k "lobbyista"; z angl. **lobby** = nátlaková skupina, ovlivňující poslance}

maxilízátko, -a n. *<ojediněle v publicistice, popř. v ozvláštněné mluvě> velké lízátko:* na pouti si můžete koupit dokonce i maxilízátka

{komponent **maxi-** z lat. **maximus** = největší}

megazloděj, -e m. *<ojediněle v publicistice, popř. v ozvláštněné mluvě> zloděj, který krade ve velkém množství a často*

{komponent **mega-** z řec. **megas** = velký; autorský výraz}

megahit, -u m. *zvl. v mluvě hudebníků a mládeže velice oblíbená píseň, zvl. diskotékové hudby*

{angl. **hit** = původně 'zásah, trefa, velký úspěch'}

METODA: **SUGESTOPEDICKÁ METODA** *<zvl. v pedagogickém prostředí> experimentální didaktická metoda užívající sugesce*
{z lat. **sugestio** = vnášení + řec. **paidiá** = výchova dětí}

MIXPULT, -u m. *<zvl. v mluvě hudebníků a hudebních techniků> směšovací pult pro zvukovou úpravu hudebních nahrávek; mixážní pult*
{z angl. **to mix** = míchat + něm. **pult** = stůl, původně kupecký}

muchláž, -e f. *<v prostředí výtvarníků> výtvarná technika, při níž se pracuje s pomačkaným papírem*
{utvořeno od expr. slovesa **muchlat** = mačkat + **-áž** z fr. **-age**; autorem termínu je J. Kolář}

najazzlý /-džez-/ adj. *<zvl. v mluvě hudebníků> obsahující prvky jazzu*: n. folk
{z angl. **jazz**, původně z kreol. s významem 'spěchat'; počeštěný pravopis "džez" se neudržel}

ODEJÍT: **BÝT ODEJIT** dok. fraz. *<zvl. v publicistice, také ironicky v mluvě dospělých o nechtěném n. nepohodlném pracovníkovi> být donucen opustit zaměstnání, dát výpověď*: režisér byl odejit kvůli uměleckým neshodám
{pasivní tvar se mimo uvedený frazém neužívá}

ONE MAN SHOW [uan men šou] neskl. f. *<zvl. ve filmovém a divadelním prostředí> představení jednoho herce, baviče, kabaretiéra ap.; pasáž, v níž jeden herec na sebe strhává výlučnou pozornost:* večery Milana Markoviče jsou typickou o. m. s.
{z angl. **one man** = jeden muž + **show** = podívaná, užívá se citátově; české spojení **divadlo jednoho herce** má poněkud odlišné užití}

PIDIŽVÍK, -a m. (dat. a lok. sg. -ovi, nom. pl. -ci/-ky) *<zvl. v mluvě dospělých s dětmi, v dětské literatuře ap., řídké> 1. malá nadpřirozená bytost pitvorného n. jinak podivného vzezření; hračka tuto bytost zobrazující. 2.* (nom. pl. jen -ci) *malé dítě takovou bytost připomínající*
{utvořeno patrně nápodobou slova **pidimužík**}

PLOUŽÁK, -u m. *<zvl. v mluvě mládeže a střední generace> pomalý tanec s těsným držením partnera a partnerky, často doprovázený dotyky na pohlavně citlivých místech a polibky*
{od expr. **ploužit se** = pohybovat se pomalu}

postbipolární adj. *<zvl. v politických a politickofilozofických projevech> týkající se doby po odstranění politické bipolarity, tj. po pádu komunismu;*

náležející k takové době: p. svět
{z lat. **post-** = po- + **bipolaris** = mající dva póly}

PSANÍČKO, -a n. *<v mluvě prodejců a konzumentů drog> několikrát přeložený papír, v němž je ukryta omamná látka*: sedí u metra a pečlivě skládá tzv. psaníčka

PSEUDOPRAVICE, -e f. *<v publicistice, často hanlivě> politická strana n. hnutí formálně se hlásící k pravicové politice, jednající však v rozporu s jejími zásadami; rádobypravice, lžipravice*
{komponent **pseudo-** z řec. **pseudés** = lživý}

PUBLIC RELATIONS [pablik rilejšns] neskl. *<zvl. v prostředí reklamy a obchodu> úsek ve firmě, organizaci ap. zajišťující působení na veřejnost a tím odbyt nabízených výrobků, služeb ap; styk s veřejností*
{z angl. **public** = veřejný + **relations** = vztahy; citátový výraz}

PURITANIZOVANÝ adj. *<zvl. v publicistice> puritánský na základě vnějšího působení, nejč. společenského tlaku:* p-é publikum, p-á střední vrstva
{k **puritán** 'protestant přísných mravů', souvisí s lat. **purus** = čistý}

RAPOVAT [rep-] ned. *<zvl. v mluvě mládže, hudebníků ap.> provádět, předvádět, recitovat rapem, v duchu rapu*
{z angl. **rap** = pokec}

ROLÁŽ, -e f. *<zvl. v prostředí výtvarníků> výtvarná technika, založená na sestavování pruhů připomínajících plechovou roletu*
{utvořeno obdobně jako MUCHLÁŽ - srov.; autor termínu J. Kolář}

ŘEZAT (co) ned. *<zvl. v mluvě obchodníků s drogami> mísit drogu s neúčinnou látkou stejného skupenství, popř. dalších srovnatelných vlastností, ke zvýšení objemu a hmotnosti drogy:* někteří drogy "řezali" a za stejné peníze je prodávali v menším množství
{původně odborné označení pro míchání alkoholických nápojů, a to buď různých ročníků n. různých várek ap. k dosažení určitých chuťových vlastností}

SÍTOTISK, -u m. *<zvl. v prostředí polygrafie> tiskařská technika, při níž se barva přenáší na materiál protlačením tisknoucími oky sítové tiskové šablony*

SOUNDTRACK [saundtrek], -u m. *<zvl. ve filmové a hudební publicistice, popř. v mluvě mládeže> samostatně vydaná nahrávka filmové hudby*
{z angl. **sound** = zvuk + **track** = stopa}

SUBBUTEO, -a n. *<zvl. v mluvě hráčů a zájemců o tuto hru> stolní hra s ručně ovladatelnými figurkami napodobující kopanou, stolní fotbal*: při subbuteu musíte reagovat rychle

{vychází z lat. **Falco subbuteus** = ostříž lesní; při hře je nutná ostražitost}

ŠKOLA: **VYŠŠÍ ŠKOLA** *<v běžné komunikaci> škola poskytující další vzdělání po vykonání maturitní zkoušky:* vyšší zdravotní škola

ŠLEHNOUT SI dok. *<zvl. v mluvě uživatelů drog> 1. zavést dávku drogy pomocí injekční stříkačky. 2. použít dávku drogy:* v rámci zvýšení kvalifikace byste si měla š.

TECHNOPOPOVÝ adj. *<zvl. v mluvě hudebníků> spojující prvky techna, tj. počítačově řízené hudby s hudbou populární*

{vzniklo zkrácením slov **technika** pův. z řec. **technikos** = zručný + **populární** /hudba/ z lat. **popularis** = lidový, známý}

TREK, u m. *<zvl. v mluvě cestovatelů> putování, dlouhá cesta, zprav. namáhavá: na t. do Nepálu je nejlépe vyrazit na podzim nebo na jaře*

{z angl. **track** = trať}

velkoklub, -u m. *<v publicistice, ojediněle> velký, zvl. sportovní klub:* v. Sparta

vybřežení, -í n. *<zvl. v úředních zprávách> vystoupení vodního toku z břehů:* pravobřežní a levobřežní v.

WORKOHOLIK [verk-], -a m. *<v běžné komunikaci, někdy hanlivě> člověk chorobně závislý na práci:* "Býváte označován za workoholika." -"Lidi se mě ptaj, proč furt tak makám."

{utvořeno nápodobou slova **alkoholik**, přejato z angl., kde **work** = práce}

ZÁKLADKA, -y f. *<zvl. v mluvě školní mládeže> základní škola (tj. navštěvovaná mezi šestým a patnáctým rokem věku dítěte):* chodí ještě na základku

ZASTROPOVAT (co) ned. *<zvl. v mluvě politiků a úředníků> stanovovat horní mez, zvl. finančních prostředků, mezd ap.*

{odvozeno od **strop** ve významu 'nejvyšší dosažitelná hranice'}

ZVIDITELNIT SE dok. *<zvl. v publicistice> upozornit na sebe, strhnout na sebe pozornost*

{poprvé užito v souvislosti se snahami o osamostatnění Slovenska}

Poznámka redakce: Zájemcům o novinky v současné slovní zásobě můžeme doporučit slovníkovou publikaci Zdeňky Sochové a Běly Poštolkové Co v slovnících nenajdete (Praha 1994). Slovníček, jímž jsme tu představili práci jednoho z našich výběrových seminářů, je vlastně malým pokračováním této knihy. A další pokračování - snad příště.

Co znamená písmeno

slava plouby zameno jalíček hrak vrvy
chrdce botník tápeř kátra zluch řoltec
vohy kazyk rýl xedvina šich kacíček
tuce nuby čebra šluč dmat eladívko
pruď jaludek woky vltan řípek zřmínek
hebra dévy ktehna bícen ratro dovadlinka
drup kervy qýtka ítlas žandle hránice
eči vícha soleň kozek sáseň xlezina
dos fůže dolena dláza žulva ěpchýř
zty prásky halec vrudušnice šuhovka tonečník
šrk foket ýkazovák míčko ábočí zrdlo
tval glacha ropatka jápěstí vkráň dřbet

O jazykovém obrazu světa, bílé vráně a černé labuti

hledejme hledejme včerejší den
hledejme kámen na kterém roste vlna
v lebedě zvon a na rybníku len
bezedná slova po samý vrch plná

Jan Skácel

Každý jazyk ("symbolický průvodce po kultuře", jak píše E. Sapir) představuje specifický obraz skutečnosti: je kulturním filtrem, přes který dané společenství vnímá a chápe svět. V tom se shodují představitelé filosofie a jazykovědy německé (od Herdera a Humboldta až k Weisgerberovi, Gipperovi a dalším) i hlavní reprezentanti americké etnolingvistiky Sapir a Whorf. Právě tzv. Sapirova a Whorfova hypotéza - hlavní teze jazykového relativismu - říká, že za rozdílnostmi v oblasti gramatiky a lexika různých jazyků je třeba vidět rozdílné způsoby rozumění světu, odlišnosti v kategorizování a hodnocení různých věcí a jevů. (Cenné poznatky i metodologická východiska nám poskytuje současná kognitivní lingvistika, etno- a antropolingvistika či kulturní lingvistika: inspirovat se můžeme třeba v sousedním Polsku.)

V tomto ohledu je velmi vděčným příkladem významová oblast názvů barev. Je známou skutečností, že (jedinému) barevnému spektru odpovídá množství jeho různých členění v rozličných jazycích. Tam, kde čeština vystačí s adjektivem "modrý", má ruština "sinij" a "goluboj": co Čech chápe jako dva odstíny modré (světle modrou a tmavě modrou), jsou pro Rusa dvě různé barvy. V některých jazycích, třeba ve vietnamštině, splývá modrá a zelená v jedinou barvu. Někde si vystačí třeba jen třemi barvami (černá- bílá - červená), jinde je zato (jak víme z jazyků, které jsou nám geneticky či kulturně blízké) pojmová struktura ztvárnění barevného spektra značně bohatá. I v češtině máme jedenáct pojmenování pro základní barvy - a adjektiv vyjadřujích nejrůznější barevné odstíny je nepočítaně.

Ale to není všechno. Názvy barev mohou v každém jazyce vyjadřovat množství významů, mohou figurovat i ve spojeních, kde třeba ani danou barvu

v pravém smyslu slova neoznačují. Zelená např. odkazuje primárně k barvě vegetace - u nás třeba k barvě čerstvé trávy (ta je tu tzv. "prototypovým nositelem") : když však řekneme "ten párek už je zelený" nebo "netrhej ty jahody, jsou ještě zelené", pak onu "barvu čerstvé trávy" na mysli asi nemáme. Spíš chceme poukázat na zkaženost (uzeniny) či na nezralost (ovoce).

V různých jazykově-kulturních společenstvích mohou mít označení barev různé konotace, vstupovat do rozličných významových vztahů, a dávat tak do souvislosti tu ty, tu zase ony věci, jevy či aspekty světa. Česky třeba řekneme "bílý jako sníh" nebo "jako mléko", zatímco Vietnamci přirovnají typicky bílou barvu nějaké věci k bělosti bavlny.

Zcela specifické, omezené užití má v češtině spojení "bílý jako stěna": vyjádříme se jím o člověku, kterému je nevolno, je nemocen nebo třeba i náhle zděšen - a na jeho obličeji se to projevuje odstínem nápadné bledosti. Můžeme v tom případě říct např. také "bílý jako křída", nebo třeba i "jako smrt", "mrtvola" apod., chceme-li naznačit , že ona osoba vypadá opravdu velmi špatně. (Mimochodem, posloužilo by nám tu také adjektivum "zelený", samo nebo např. v přirovnání "zelený jak sedma", případně ještě aktualizovaný frazém "mít barvu" - "má zdravou lesní barvu".) Zcela jiná ustálená přirovnání však zvolíme, pokud je naším záměrem mluvit o bělosti pleti, která na nás působí jako krásná: vzpomeňme si, o krasavicích čítáváme, že mají tvář jako z alabastru, že jsou bílé (bělostné) jako lilie nebo padlý sníh. Kdybychom ovšem o nějaké dívce slyšeli, že je jak z tvarohu nebo že má "sejratý" nohy či ruce, rozhodně by to v nás příliš nadšení nevzbudilo. I to je ovšem bělost - jenže ne ta alabastrová.

A teď si to všechno zkusme přeložit do jiných jazyků. Zeptat se cizinců, jak se u nich vyjádří, že je někdo bledý, bílý či bělostný - k čemu se ta světlost pleti může v jejich řeči přirovnat, když chtějí poukázat na to, že je krásná, nebo naopak nehezká. Bude to stejné jako v češtině? Asi vždycky ne. A právě pro tu různost to budou zjištění zajímavá.

Chceme-li si užít poezie skryté v jazyce samém, nemusíme sahat jen po uměleckých textech. Otevřeme si občas pro změnu třeba frazeologický slovník. A když už jsme tu začali o bílé barvě, zastavme se třeba u "bílé vrány". Není to zajímavé? Tento náš frazeologismus, označující něco/někoho, co/kdo se vyskytuje velmi vzácně, ojediněle (a to s kladným hodnocením, na rozdíl např. od "černé ovce"), má slovně úplně stejný ekvivalent v ruštině, ale anglická bílá vrána není ani bílá, ani vrána, ale "black swan", tedy černá labuť, v němčině je na místě naší bílé vrány bílý havran a třeba ve francouzštině dokonce bílý vlk. Latina má v tomto smyslu obecně známý kulturní frazeologismus "rara avis" - vzácný pták.

Důležité není jen to, že všechna tato ustálená spojení mají stejnou DENOTACI, že všechna vyjadřují obecný význam "vzácnost, rarita". Význam totiž zcela zásadně utvářejí i KONOTACE (spolu-významy): kladné či záporné, odkazující k těm či oněm kulturně-jazykovým zkušenostem člověka (a národa!), k těm či oněm slovům. Vrána není labuť, bílá není černá, bílý vlk je něco jiného než vzácný pták. Slova se k sobě vzájemně přivolávají s těmi a ne jinými slovy - a věci s věcmi. V novinách by možná mohl překladatel nahradit vlka labutí nebo labuť vránou (pokud by zrovna nešlo o slovní hříčku), ale třeba v poezii by bylo všechno složitější. Ten, kdo překládá - zejména umělecké texty -, ví o různosti jazykových obrazů světa velmi dobře. Právě tam se totiž všechno, co je uloženo hluboko ve slovech, dostává najednou na povrch.

Poezie nám dává spatřit jindy zamlžené a nezřetelné "světy za slovy". (V každém jazyce trochu - nebo velmi - jiné.) Nejen ona, ale právě ona asi nejlépe ukazuje, co to znamená, řečeno s Janem Skácelem, "bezedná slova po samý vrch plná". Sbírky poezie se ovšem doplňují s literaturou mnohdy stejně vzrušující: se sbírkami přísloví a frazeologie, se slovníky. A s živou řečí. Všímejme si toho, naslouchejme jazyku - který takto "mluví" -, přemýšlejme o tom. Nebuďme jen lingvisty, ale také filology.

Irena Vaňková

Žlutá

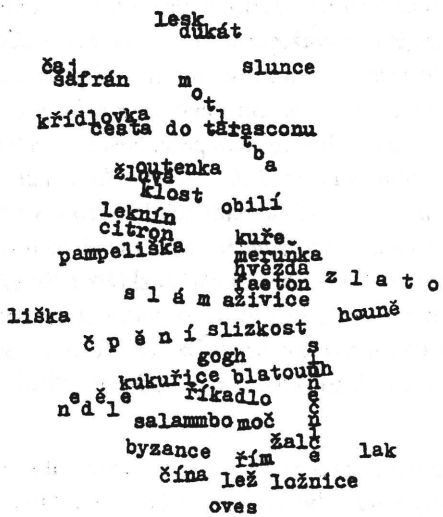

Snadno nahlédneme

Jedním z témat současné kognitivní lingvistiky je analýza sloves *vědět* a *znát* v porovnání se slovesy *domnívat se, myslet, mínit*. Zásadní rozdíl mezi sémantikou sloves vědění a mínění je podle zastánců komponenciální analýzy spatřován v tom, že jde o dva odlišné vztahy mluvčího k faktům, o dva póly jistoty. Jestliže něco víme, je to poznatek získaný z nějakého zdroje, jestliže si něco myslíme, je to subjektivní názor podléhající případně verifikaci; podle této teorie mínění nemůže přejít v poznatek.

Podstatným zdrojem, z něhož jistotu o faktech získáváme, jsou naše smysly. Základní metaforou pro vědění a poznání bylo odedávna vidění, vnímání zrakem. Např. Machkův Etymologický slovník uvádí, že "opravdu bezpečně a spolehlivě ví člověk jenom to, co viděl. I soudy žádají především očité svědky" (Machek 1997). I názor je ovšem výsledkem nazírání, vidění, vnímání zrakem. Je to právě metafora vidění, co sbližuje významy sloves *vědět* a *znát* s významy sloves *myslet* a *mínit*. Připomeňme si, do jaké míry je tato metafora v češtině zafixována. Nejde jen o užití a frazeologii sloves *vidět, zřít* a jejich odvozenin, ale i o další slova související s viděním (*oči, světlo, jas, tma, odkrýt* ...).

Známe-li dobře cestu, trefíme i *poslepu, potmě, se zavázanýma očima*. Když známe dobře svého bližního, *vidíme do něj, vidíme mu do duše, do žaludku* nebo aspoň *do hrnce* či *pod pokličku*. Známe-li jeho záměry, *vidíme mu do karet, máme ho prokouknutého* nebo *přečteného*. Jestliže něco opravdu dobře známe, je nám to *průzračně jasné, zřejmé*, považujeme to za *očividné, vidíme do toho*. Jestliže jsme něco nového právě poznali, uvědomili si podstatné souvislosti, *prozřeli jsme, uviděli jsme věc v novém* nebo *v pravém světle*, vytvořili jsme si její *obraz*, dostala se do našeho *zorného* pole. Někdo nám věc *objasnil, osvětlil, ozřejmil, otevřel nám oči, vnesl do věci světlo* a nám *se rozsvítilo* a *vidíme* všechno *novýma očima*. A pokud nám někdo něco *vysvětlil* špatně, máme pocit, že věci spíše *zatemnil* nebo *zamlžil*. Musíme si zachovat *jasnou mysl*, přesvědčit se *na vlastní oči*, získat do věci *vhled*, zkrátka všechno si řádně *ujasnit*. Jestli se nám to podaří, to se teprve *uvidí*. A pokud se s našimi dosavadními poznatky něco neshoduje, *nevěříme vlastním očím*. Někdy jsou však věci tak složité, že podstatné souvislosti *odhalit* nedokážeme, zůstávají *skryté*, za naším *obzorem*.

K výjimkám, kdy vidění nepovažujeme za dostatečný základ poznání, patří znát někoho *od vidění*; je to znalost stejně povrchní jako znát něco jen *z doslechu*.

Metafora vidění, vnímání zrakem nepatří jen do lidové psychologie, neomezuje se na každodenní komunikaci. Naopak. Jak uvádí např. H. Arendtová (1993), od doby, kdy existuje filosofie jako disciplína, bylo myšlení představováno jako vidění, vidění bylo dokonce považováno za vůdčí filosofickou metaforu. Snad i proto je spojení *světlo poznání* až příliš otřelé. To poznání, o které filosofie usiluje, ale které je nevyslovitelné, lze jenom *zahlédat*.

Odborné texty se bez metafory vidění snad ani neobejdou. Např.: Autor čtenáři *odkrývá* geometrický svět, učí ho geometrickému *vidění*, rozšiřuje jeho *obzor*. *Vidíme*, že *zjevně přihlédl* jen k některým *názorům* na antickou geometrii, od jiných záměrně *odhlíží*. Nabízí nové *hledisko*, nový *úhel pohledu*. *Vzhledem k* povaze věci je jeho výklad *přehledný*, *názorný*, argumenty *průhledné*. Snadno *nahlédneme*, že jeho závěry jsou platné.

Komponenciální analýza *spatřuje* rozdíl mezi poznáním a míněním v míře jistoty mluvčího o faktu či situaci. Pro oba významy společná a přitom velmi frekventovaně využívaná metafora vidění však tento rozdíl (k němuž se badatelé dobírali obtížně a dlouho) do značné míry stírá. Nejen v každodenní komunikaci.

Iva Nebeská

Řetěz

ano
ovšem
nojo
jakpakne
to víš že jo
samozřejmě
určitě
určitě
jistě
tak mi věř
beton
čestně
jakbyne
jo
na to vem jed
ne
ne
ne
nikdy
samosebou
přísahám
jakživ ne
ne
jsem blázen?
už sem řek
ne
můžeš vsadit krk
ano

Polský přístup k sémantické struktuře slovní zásoby a výpovědi

Jakého vzrůstu je vysoký člověk? Má tříleté dítě shodnou představu vysokého člověka s představou, kterou si vytváří dospělý? S jakým výškovým rozměrem spojuje vysokého člověka Vietnamec a s jakým Evropan? Jak je možné, že se někdy neshodneme v tom, co je tmavě modré a co už je černé? Jaký je rozdíl mezi hněvem a zlostí? Ke kladení podobných otázek nás inspiruje polský sborník Sémantická struktura slovní zásoby a výpovědi (Semantyczna struktura słownictwa i wypowiedzi), který v roce 1997 vydala Varšavská univerzita.

Publikace představuje další krok v kognitivní sémantice, která má v Polsku významnou tradici. Vědeckými redaktorkami sborníku a autorkami úvodu jsou Renata Grzegorczyková a Zofia Zaronová. Patnáct statí, které sborník obsahuje, vytváří tři tematické celky. Úvodní příspěvky se zabývají teoretickými otázkami sémantiky se zřetelem k problematice morfologické i syntaktické. Druhá část práce se zaměřuje na porovnávací sémantiku, na shody a odlišnosti v konceptualizaci barev a rozměrů v jednotlivých jazycích (v polštině, ruštině, angličtině, švédštině a vietnamštině). Závěrečná část publikace obsahuje příspěvky z oblasti lexikální sémantiky. Práce tohoto třetího oddílu sjednocuje orientace na sémantickou analýzu bohatého jazykového materiálu.

K. Waszaková v úvodní stati sborníku nejprve interpretuje Fillmorovu sémantickou teorii rámců a následně ji aplikuje na problematiku polských neologismů. Upozorňuje na významnou roli kontextu, v němž se neologismy vyskytují. Kontext je důležitý jak pro mluvčího, tak pro posluchače. Tento kontext vytvářejí dva typy znalostí: 1) obecně lidské znalosti (nezávislé na kultuře); 2) kulturně závislé znalosti, týkající se polských reálií, kterými musí být posluchač vybaven, aby porozuměl významu jednotlivých slov, včetně jejich konotací.

Příspěvek R. Grzegorczykové se zabývá kategorií slovesného vidu. Autorka přistupuje k vidu z pozice kognitivní sémantiky a její analýza upozorňuje na silný vztah mezi významem slovesa a jeho vidovými vlastnostmi. Po metodické stránce lze její přístup charakterizovat jako příklon k teorii prototypů.

Další příspěvky této části se zaměřují na sémanticko-syntaktickou problematiku. Nejprve M. Danielewiczová srovnává dva typy otázek: otázky sugerující odpověď (Nestojí na schodech tvoje kolo?) a otázky zdvořilostní

(Neztratila jste šátek?). Následující příspěvek E. Wierzbické se zabývá jedním ze způsobů aktualizace polských výpovědí. Autorka zkoumá různé užití lexému *akurat (právě, just)*. Článek Z. Zaronové si všímá klasifikace konkrétních podstatných jmen z hlediska jejich sémanticko-syntaktických vlastností. Zaměřuje se hlavně na kategorii počitatelnosti a životnosti. První oddíl uzavírá příspěvek K. Mosiołek-Kłosińské, která upozorňuje na dvojí aspekt antropocentrismu "zvířecího" lexika. Na jedné straně je zvířecí svět interpretován z hlediska vztahu k světu lidskému, na straně druhé bývá lidský svět představován pomocí metafor směřujících do světa zvířat. Autorka si všímá, jak se lexémů *pies (pes), kot (kočka), koń (kůň), krowa (kráva) a świnia (prase)* používá při hodnocení lidských vlastností.

Druhý blok příspěvků zaměřených na srovnávací sémantiku otevírá příspěvek J. Linde-Usiekniewiczové, která se zabývá popisem tvaru a velikosti částí lidského těla v polském a anglickém jazyce. Cílem autorčiných výkladů je poukázat na podobnosti a odlišnosti v používání substantiv a adjektiv označujících části lidského těla v polštině a angličtině. Autorka dospěla ke zjištění, že při popisu některých částí lidského těla je třeba vzít v úvahu, že odhlížíme od jejich trojrozměrnosti a přistupujeme k nim pouze plošně. Názvům rozměrů jsou ještě věnovány příspěvky B. Nilssona a E. Rachilinové. E. Rachilinová se zaměřuje na pojmenování rozměrů částí lidského těla v ruštině. Zjistila, že názvy rozměrů jsou hlavně ovlivněny typem měřeného objektu, zejména jeho tvarem. B. Nilsson zkoumající švédská a polská adjektiva, která označují základní rozměry, ve svém příspěvku také potvrdil závislost volby názvu rozměru na tvaru objektu.

Zbývající dva příspěvky spadající do oblasti srovnávací sémantiky se věnují názvům barev. E. Hellman-Teodorowiczová sleduje názvy odstínů barev ve švédštině a porovnává je s názvy polskými. Na základě odhalení některých rozdílů v popisu barevných odstínů v polštině a švédštině upozorňuje autorka na potřebu dalšího lingvistického výzkumu barev. Za vhodné považuje vytvoření slovníku barev, který by informoval o významech barev a jejich odstínů v různých jazycích a kulturách. Hoang thu Oanh si všímá konceptualizace barevného spektra ve vietnamštině. Upozorňuje na rozdílnost spojování jednotlivých barev s typickými objekty ve vietnamštině a v indoevropských jazycích.

Poslední oddíl sborníku je věnován lexikální sémantice. Rozsáhlý příspěvek M. Łazińského je věnován opozici sloves *mówić* a *powiedzieć* (*mluvit* a *povědět*). Autor analyzuje slovesa z hlediska jejich vidu, lexikální sémantiky, syntaktických vlastností a funkce v textu. Další dva články jsou věnovány

názvům pocitů. A. Mikołajczuk analyzuje sémantické pole *hněvu*. Ve svém příspěvku autor zohledňuje i výsledky psychologických výzkumů emocí. Podobně přistupuje k vytváření sémantického pole lexémů *strach* a *bát se* K. Tomczaková. Zaměřuje se hlavně na způsob vytváření emoce strachu (např. *Strach ježí vlasy na hlavě*). Závěrečný příspěvek M. Zawisławské je sémantickou analýzou sloves označujících odhalování tajemství. Autorka usiluje o explikaci sémantických rozdílů mezi slovesy *odhalovat, zasvěcovat (do tajemství), prozrazovat, donášet*.

Úvodem naší recenze jsme si položili několik otázek. Jednotlivé příspěvky sborníku Sémantická struktura slovní zásoby a výpovědi nám patrně nepodají vyčerpávající odpovědi, ale možná nás budou stimulovat ke kladení dalších a dalších dotazů. Také nás mohou přimět k opětovnému zamyšlení nad Sapirovou a Whorfovou hypotézou jazykové relativity ze čtyřicátých a padesátých let. Skutečnost, že *vysoký* člověk může být u různých mluvčích spojován s různou výškou, je podle této teorie způsobena odlišným viděním světa, k němuž u různých mluvčích dochází. I když uplynulo více než padesát let od vzniku této teorie, může nás podněcovat k dalším zamyšlením a výzkumům.

Jasňa Šlédrová

Řetěz

ano
ovšem
nojo
jakpakne
to víš že jo
samozřejmě
určitě
určitě
jistě
tak mi věř
beton
čestně
jakbyne
jo
na to vem jed
ne
ne
ne
nikdy
samosebou
přísahám
jakživ ne
ne
jsem blázen?
už sem řek
ne
můžeš vsadit krk
ano

Nová slova já neznám

Slovo (a jazyk) v dopisech neslyšících Čechů

Soukromé dopisy patří k textům, v nichž si lidé, kterým nejsou přímo adresovány, čítávají nepříliš často - možná i proto, že takové čtení "zvenčí", neosloveným adresátem, se pokládá za nezdvořilé a neslušné. Výjimkou jsou snad dopisy nějak významných osobností; ty - pokud jsou k veřejnému čtení nabídnuty - bývají obvykle čteny bez ostychu a se zájmem.

Každý soukromý dopis, nejen ten od významné osobnosti, samozřejmě a vždycky vypovídá leccos o svém pisateli. Mezi jiným podává svědectví o **"stavu"** jeho **jazyka**: už tím, že každý dopis je nějakým jazykem nějak napsán. Vypovídá také o **postojích k jazyku**: co si pisatel o jazyce myslí - a zda o něm vůbec přemýšlí, zda ho považuje za důležitý, jakou hodnotu připisuje jednotlivým jeho útvarům a prostředkům atd. Své názory a soudy tohoto druhu přitom nemusí pisatel vyslovovat přímo - o jeho postojích čte adresát často mezi řádky. Takovou schopnost vypovídat **jazykem o jazyce** mají i dopisy psané Čechy, kteří neslyší.

Jeden uvedu na ukázku:

Milá Reno!
Pozdrav ze Kojeckach
Ti zasílá
Anča

Předem mého dopisu Tě velmi zdravím pěkný pozdrav z Kojecka. Jak se máš? Já se mám docela dobře. Já byla v minulý čas šla spala tři dní u babičky. Já nemá dopis ale, že mně byla nakupovat říkám dopis ale, že prodavačka povídá nemá dopis papír. Nebilo já kupovat ne pohledu. Protože ošklivo pohled. Já už dlouho smutno ty vzpomínám. Pozdravujeme tvoje rodiče. Já říkám pozdravuj maminku, marku a Renu. Janička jsem maluj také mně obraz a pohádku. Maminka byla včera maluj bílou do školy. Tak maminka jsem byla pracuje. Byla podívat do Český dubě asi 9 km 1,50 korun. Dnes byli babička, dědu,

Lídu, Já, Jaroušku a Honzu jsme při do Mnichovo Hradiště. Víš pes bílou chlapec středí jeden zemřel do Havlovicích. Renčo byla viděla tři pes bílou a maminku pes - jeden pes zemřel. Udělal dedeček protože nevíš vůbec nekoukat pes utíka dedeček nohy tobě pes kde nos nebo nohy, Lída nevím pes zemřel. Dnes ráno jeden zemřel k tobě psu. Radka byla do Luhačovice. Protože vůbec opalujeme ty Radku. Ahoj a Ahoj a Ahoj a Ahoj a Ahoj a Ahoj! Pozdravujeme tvoje rodiče do Svitav. U nás je polojasno. Psala jsem Ti dopis a čekám, že vím bylo pohled ti protože nemám dopis. Já byla už mám vzala dopis ty Radku. Ta rok bude prázdniny vzpomínám ty Renčo tak asi kámoška ty Anču. Já ti tvoje dopis došel. Nazdar a Nazdar a Nazdar.

Nokončila
Ahoj a
Čauvejs
Anča

Po přečtení dopisu je na první pohled zřejmé, že neslyšící Češi užívají češtinu jinak než Češi slyšící. Jinak také o češtině přemýšlejí. V čem je jejich reflexe češtiny (a možná jazyka vůbec) jiná?

Především v tom, že ústřední postavení má v jejich konceptu jazyka **slovo**, nebo lépe: jazyk bývá ztotožněn právě (jen) se slovy. Znát, resp. umět jazyk znamená znát, resp. umět "slova", neznalost jazyka = neznalost slov, nikdy ne např. neznalost způsobů, jak slova spojovat ve vyšší celky. (Jen na okraj, v závorce, je třeba uvést, že obdobný "koncept" jazyka, tj. jazyk = slova, lze vysoudit i z výroků učitelů neslyšících: když mluví o tom, že čeština jejich žáků není na kýžené úrovni, spojují to právě jen s "malou slovní zásobou".)

Jiný je u neslyšících i sám koncept slova. Slovem povětšinou rozumějí slovo už v "užití", vlastně pouze jeden tvar slova, ten, který je jim v procesu řízeného učení předkládán k namemorování v už hotových strukturách češtiny (jako "jít na návštěvu", "žít ve městě"). Tento tvar pak neslyšící pravidelně užívají i jinde, jakoby bez ponětí o citátovém, "reprezentativním" tvaru slova, o tvarech slov a gramatických významech vůbec a bez ohledu na kontext. Tvar "návštěvu" pak vlastně zastupuje celou flexi slova "návštěva", podobně zástupné poslání mají tvary "městě", "dovolenou" a podobně. V dopisech různých pisatelů čteme např.

S. bude u nás návštěvu; *V pondělí byla návštěvu u tety*; *Co děla dovolenou, koupaliště, výlet a navštěvu*; *Já s maminkou jsme byly na dovolenou do jižních krajů*; *Všichni byli šli do kině*; *Brzy bude o prázdninách*; *Šli jsme se podívat ve městě.*

Nejen tím je ale pojetí slova u neslyšících jiné než naše. O dalších zvláštnostech může něco napovědět třeba náznak "slovníčku", který jedna neslyšící pisatelka přikládá ke svému dopisu a po slyšící mamince své kamarádky se dožaduje vysvětlení významu nových, neznámých "slov". Tato *Nová slova já neznám* (tak k svému seznamu odkazuje v dopise) uvádí pisatelka na zvláštním listě a člení je do 14 sloupců. Ocituji alespoň dva (jednotlivá hesla odděluji pomlčkou):

Sloupec 1: *překážky - tuhé - přetahovat s lehkými činkami dechová cvičení - dlouhého dechu - vylízali - natáhli - fajfku - namasíroval - polil - potvrzení - zaražuje - v baladách.* Sloupec 2: *Sbohem - vlídná - neloučíme - dunení děl a rachot bombardovacích - táhli - mého - sešel - Slnko - spev - pult - bledý - rozsudek - hnul* (dvě další položky jsou škrtnuté: *píšťala Eva ví* a *cigarety*).

Zajímavé by bylo srovnat tento slovníček se slovníčky školními, jejichž vedení se neslyšícím žákům doporučuje (např. v Metodickém průvodci k učebnici Základy řeči pro 5. ročník ZŠ pro neslyšící a ZŠ pro žáky se zbytky sluchu). Lze snad doufat, že školní slovníčky postupují přece jen trochu jinak než naše pisatelka: že oddělí české od cizího (zde ve sloupci 2 viz slovenština), že rozlišují slovo od slovního spojení, že slova uvádějí - jde-li o slovní významy - v jejich citátových tvarech (např. slovesa v infinitivu, podstatná jména v 1. pádu jedn. čísla) atd. Není to ale úplně jisté. Stejně není úplně jisté, že neslyšícím Čechům někdo někdy uspokojivě vysvětlí, co je slovo vlastně zač: že např. *vy-* ve slovech "vylézt" a "vyskočit" může mít stejný význam, že proti němu je možné postavit obdobně stejné *s-/se-* a "slézt" a "seskočit" atd., a vůbec, že česká slova jsou tvořena podle nějakých pravidel, že existuje nějaký slovotvorný systém. A že v jeho rámci je i to, co stojí obvykle "pohromadě", nějak rozložitelné a že taková analýza slova může být k něčemu dobrá. Žádná z těchto samozřejmostí není samozřejmá: ve speciálních učebnicích českého jazyka pro ZŠ je slovotvorba (ukázala to Iva Červinková v seminární práci věnované těmto otázkám) pojednána velmi zvláštním způsobem (význam jednotlivých předpon není např. vyložen vůbec).

Slovo, které je pro neslyšící tak důležité a které často ztotožňují s jazykem vůbec, tedy není slovo v "našem" smyslu. Je to "slovo" (nějak) petrifikované, neměnný, neproměnitelný a nerozložitelný celek. Do pojetí slova nevstupuje ani vědomí o možnosti jeho tvarových proměn (**gramatické potence slova**), ani vědomí o tom, že i jen části slov mohou něco napovědět o jejich významu (**slovotvorná struktura slova**); obecně, i tady, ale zdaleka nejen zde, chybí zřetel k systému a jeho vztahům: vnějším i vnitřním.

Není to myslím chyba neslyšících samých - ti svůj koncept slova "pro" češtinu, tj. jazyk, který neslyší, budují na základě řízeného učení. V jeho průběhu se jim ale z cílového jazyka předkládají, bojím se, jen nahodilé útržky, zlomky, "echa" existujícího systému. Ne vždy navíc útržky dost kvalitní: v 8. ročníku se v jednom ze cvičení, které bez předchozího výkladu vpadá rovnýma nohama do oblasti tvoření slov, uvádí také *králi-ček.*

Alena Macurová

slova
slova
slova
slova
slova
slova
slova
slova
slova
slova
slova
já já slova ty ty
já ty
já já slova ty ty
slova
já já ty ty
slova
já já slova ty ty
slova
já já ty ty
slova
já já ty ty
slova
já já slova ty ty
slova
já já ty ty
slova

pojednává sborník "Štylistika neverbálnej komunikácie" (Bratislava 1997, 266s.). Jsou v něm publikovány příspěvky ze stejnojmenné konference, která se v únoru roku 1996 konala k poctě významného slovenského jazykovědce Jozefa Mistríka (2. února téhož roku slavil pětasedmdesátiny).

Titul neříká o obsahu všechno: vedle příspěvků, které se zaměřují skutečně na komunikaci neverbální, tj. např. na intonaci, gesta, mimiku, pohledy, dotyky atd., je do sborníku zařazen i blok věnovaný znakovému jazyku neslyšících. Ten se sice od jazyků, na které jsme zvyklí, liší svým (vizuálněmotorickým) způsobem existence, jinak má ale všechny rysy jazyka přirozeného - a komunikaci v něm realizovanou tedy jako neverbální označovat nelze.

Oba základní okruhy (neverbální komunikace + verbální, ale nevokální komunikace neslyšících) se ovšem k osobnosti jubilantově vztahují velmi těsně: J. Mistrík byl tuším první v naší (tehdy československé) lingvistice, kdo na důležitost neverbálních prostředků obšírněji upozornil (ve své Rétorice z r. 1978). Zároveň byl prvním (tehdy československým) jazykovědcem, který se soustavněji věnoval otázkám komunikace neslyšících (je spoluautorem Frekvenčného slovníku posunkovej reči z r. 1986). A navíc: v současné době vede J. Mistrík Katedru pedagogiky sluchově postižených na bratislavské Pedagogické fakultě. Z hlediska oslavného zaměření sborníku má tedy řazení problematiky neverbální a specifické verbální (nevokální) komunikace takto vedle sebe svou logiku.

V celku sborníku lze vysledovat jistá tematická centra, kolem nichž se jednotlivé příspěvky, napříč svému abecednímu řazení (podle autorů), uskupují. Jsou tu příspěvky spíše teoretické a svým způsobem programové: J. Horeckého o sémiotických aspektech verbálního a neverbálního, F. Mika o významu v dorozumívání, J. Mistríka o komunikaci a rétorice, J. Sabola o arbitrárnosti znaku v neverbální komunikaci. Jsou tu příspěvky o komunikaci neverbálně vokální (např. Sabol - Zimmermann, Tomajková) i - a ty mají převahu - o komunikaci neverbálně nevokální. Jsou tu příspěvky o různých komunikačních prostředích, v nichž má neverbální komunikace svou důležitost: zastoupena je především škola (např. Benčatová, Svobodová - Höflerová) a zdravotnictví (např. Gašparovičová, Mareš - Marešová). Ve sborníku se dočteme o neverbálních prostředcích v publicistickém stylu (např. Baláž, Srpová), v komunikaci cizinců (Krupa, Pekarovičová), a také něco o komunikaci zvířat (Czako). Někteří autoři

(Krajčovičová, Sabolová, Schulzová) se zamýšlejí nad neverbální komunikací v literárním díle, jiní zase probírají různé aspekty dramatické výchovy (např. Janáková, Dlouhý). Řešeny jsou i problémy další - např. ticho v komunikaci (Ružičková), komunikační prostor (Ondrejovič), "řeč očí" (Hoffmannová) aj.

K bloku věnovanému komunikaci neslyšících (Csonka, Groma, Jacko, Kolenčíková, Macurová, Ruščák, Tarsciová) se volně řadí i příspěvky o těch způsobech komunikace, kdy je nějak narušena schopnost člověka komunikovat způsobem běžným v majoritní populaci (Dočkal, Lechta, Predmerský).

Je samozřejmé, že žádné tematické utřídění problematiky ani sborníkových příspěvků nemůže být úplně uspokojivé: jednotlivé tematické okruhy se - tak jako problémy samy - prolínají, vrší se na sebe a často dokonce splývají. Jasné je také, že sborník "Štylistika neverbálnej komunikácie" nemůže problematiku neverbálního sdělování popsat vyčerpávajícím způsobem - a ani si to neklade za cíl. Podstatné je, že na důležitost neverbálního v komunikaci alespoň upozorňuje (podobně na ni upozornilo v roce 1996 číslo 1 Češtiny doma a ve světě). Klade přitom řadu otázek, kterými by se měla zabývat každá lingvistika; pokud chce ovšem popisovat, analyzovat a vykládat komunikaci opravdu jako celek - a neomezovat se pouze na její složky verbální.

am

Necelý?

Poslouchám televizní zpravodajství o olympijských hrách a slyším větu: Zahájení olympijských her přihlíželo necelých 49 tisíc lidí. Zaujalo mě těch *necelých 49 tisíc lidí.* Vyjádření je po stránce významové správné: *necelý* podle Slovníku spisovného jazyka českého znamená "takový, jemuž něco schází k úplnosti; neúplný, kusý, neplný". Zřejmě do počtu 49 tisíc scházelo více nebo méně lidí; k úplnosti tedy něco chybělo. Přesto se mi vkrádá myšlenka: Bylo těch 49 tisíc hodně, nebo málo? Spíš bych řekl, že jich bylo méně, než jich mohlo být, nebo že jich bylo vůbec málo. To adjektivum *necelý* má podle mě jakýsi odstín nevelkosti, menší početnosti, menšího množství, nevelké míry, odstín příslovcí *jenom, pouze.* Považoval bych za přesnější stylizaci s příslovcem *téměř* (popř. *skoro*): Zahájení olympijských her přihlíželo *téměř* 49 tisíc lidí. Z této formule je jasné, že jich bylo hodně.

Jiný příklad: Výsledky čtenářské ankety Lidových novin potvrzují velkou vážnost, které požívá ve veřejnosti prezident Václav Havel. Dosvědčuje to skutečnost, že pro jeho kandidaturu se vyslovila necelá polovina čtenářů (LN). To už autor rovnou mohl napsat, že pro jeho kandidaturu se vyslovila ani ne polovina čtenářů, aby vyjádření bylo ještě důraznější. Ale jak to pak jde dohromady s tvrzením, že požívá ve veřejnosti velké vážnosti? Tady by přece bylo vhodnější vyjádření ...pro jeho kandidaturu se vyslovila téměř polovina čtenářů.

Podobně: Rekonstrukce Obecního domu stála necelou 1 miliardu 800 tisíc Kč (ČT 1). Nezlobte se na mě, ale já mám z této formulace dojem, že to nebylo moc. Zas to adjektivum *necelý.* Jak by se sdělení projasnilo, kdyby autor užil příslovce *téměř*: Rekonstrukce Obecního domu stála *téměř* 1 miliardu 800 tisíc Kč. Bylo to tedy poměrně dost.

Jiný příklad: Jednání výkonné rady ODS trvalo *necelých* 12 hodin (TV Prima). Mně tato stylizace říká, že jednání netrvalo moc dlouho, že mohlo trvat déle. Ale autor zprávy chtěl zřejmě říct opak, že to bylo jednání dlouhé. Volil bych proto stylizaci Jednání výkonné rady ODS trvalo *téměř* 12 hodin.

Velmi výrazný je tento příklad: Prskavka byla dlouhá 2 m a prskala necelých 20 minut (TV Prima). Autor chtěl však říct, že prskala dlouho. Vhodnější by bylo vyjádření ... a prskala *téměř* 20 minut.

A ještě: Na ploše *necelých* 160 000 m^2 se koná ojedinělý veletrh Aquaterm (ČT 1). Zas nevím, zdali to byla velká plocha, nebo spíš menší. Vyjádření s příslovcem *téměř* mi napovídá, že to byla plocha velká: Na ploše *téměř* 160 000 m^2 se koná...

A konečně: *Necelých* 86 % populace je nespokojeno s naší politikou (z rozhlasu). Nebylo by zas vhodnější... *téměř* 86 % populace?

Naproti tomu neproblémově je užito přídavného jména *necelý* ve větě: Česká obec sokolská sdružuje *necelých* dvě stě tisíc členů proti jednomu milionu v roce 1947 (MFD). Adjektivum *necelý* zde jasně vyjadřuje malé množství (v podtextu lze vycítit určitý pocit lítosti). - Podobně: Do skončení našeho pořadu zbývá *necelá* čtvrthodina. Stylizace dává jasně najevo, že se blíží konec pořadu. Zkusme do věty dosadit příslovce *téměř*: Do konce našeho pořadu zbývá *téměř* čtvrthodina. Z této formulace vyciťuji, že do konce pořadu je ještě poměrně dost času.

Zajímalo by mě, zdali některý z lingvistů - češtinářů pociťuje vyjádření s adjektivem necelý ve výše uvedených souvislostech stejně jako já, nebo zdali je to nějaká úchylka mého jazykového citu.

Vladimír Staněk

Pro druhé

bedlivý otcovský svědomitý rozhodný
soudný ukázněný horoucí snaživý
počestný povolný ohleduplný usměvavý
utlocitný blahovolný milý štědrý
plachý veselý vtipný důstojný
umírněný čistotný mravný tklivý
vybraný smířlivý velkodušný zdvořilý
přátelský obětavý ostýchavý dvorný
srdnatý rozpačitý nesmělý nestranný
oddaný prozíravý cudný mírný
skromný taktní nenáročný věrný
dobrý vlídný laskavý jemný
odvážný otužilý pracovitý pozorný
pečlivý snášenlivý bezelstný shovívavý
bohabojný přívětivý pokojný přímý
zdrženlivý šetrný čestný mlčenlivý

Pro jedny

slizký pitvorný
hnusný prohnaný mělký ošidný
úskočný mrzivý
závistivý úlisný
savilý sobecký
příživnický
nevraživý kořistnický
hamižný samolibý ubrečený
sprostý nestoudný
vzteklý hanebný
nečistý
útočný tyranský
popudlivý nenasytný
nenávistný
bezectný lakomý
chamtivý úskočný
vyděšený
nabubřelý
štvavý
zrádný věrolomný
zaslepený
zlotřilý oplzlý
nenakrmený
drzý falešný
domýšlivý nelidský
prohnaný neurvalý
zbabělý hrubý choulostivý
líný
surový
podlý ufrnkaný nemilosrdný
bezbožný nesnášenlivý
urážlivý
obojaký krutý
neúprosný
nactiutrhačný
chvástavý

Danielle Steel a Joy Fieldingová

Obě tato jména označují autorky "romantických" příběhů neboli románů pro ženy. Obě jsou v těchto podobách vedle sebe uvedena v katalozích Knižního klubu z poslední doby, např. v č. 2/98. Proč však ne důsledně Danielle *Steel* a Joy *Fielding*, nebo Danielle *Steelová* a Joy *Fieldingová*? Redakce totiž začala v několika posledních číslech katalogu upřednostňovat v překladech nepřechýlenou podobu cizích ženských příjmení, takže v důsledku anonce i starších titulů v témže čísle katalogu dochází v přechylování příjmení k jistému chaosu. Důvod nepřechylování nebyl oznámen.

Při překladu do jiného jazyka dochází často k obměně jména autora, a to např. už v transliteraci odlišných grafických systémů. Je však známo, že mnozí čeští reemigranti pod vlivem dlouholetého cizího způsobu uvádění ženských příjmení po návratu domů přechylování cizích ženských příjmení na titulních stránkách knih odmítali. Co s tím? Řešení je podle mě jednoduché: originální příjmení i originální název knihy uvést v tiráži českého překladu, na titulní stránku pak umístit český překlad názvu knihy i "překlad" cizího ženského příjmení, tj. jeho přechýlenou podobu. Tak je možné čelit i případným námitkám autorek nebo jejich literárních agentů. Za motivaci nepřechylování bych tu však spíš považoval snahu české redakce o "světovost", ó, tak snadno dosažitelnou.

Uvádění nepřechýlených ženských příjmení zavání - až na výjimky - snobstvím a nekultivovaností - aspoň pro stálého uživatele spisovné češtiny. Také neznalost jazyka a prostá nevzdělanost tu mohou mít široké pole působnosti. Už před lety (Naše řeč 1971) jsem poukázal na to, jak Karel Čapek nechává hrdinku své hry Věc Makropulos oslovovat od vzdělanců *paní Martyová*, kdežto lid prostý, nevzdělaný, ale senzacechtivý jí říká *paní Marty*. Tuto interpretaci podporuje i úzus nepřechylovat některá jména zpěvaček a hereček, zatímco příjmení "solidnějších" profesí, např. političek, se v češtině většinou přechylují: nikdy se nemluvilo o paní *Thatcher* nebo Indíře *Gándhí*, vždycky se psalo a píše o paní *Bandaranaikové* a Benázir *Bhuttové*. Některá cizí příjmení se ovšem přechylují obtížně, zvl. končící na *-a, -u*, příp. *-i* včetně jmen asijských, jiná byla převzata jako značka kvality (Gina Lollobrigida) a jejich přechylování by bylo směšné, u jiných, kolísajících (Sophia Loren/ová) se užití nepřechýlené chápe jako rys mluveného jazyka, až profesionálního slangu, kdežto přechýlená podoba má přídech knižní.

V případě úzu magazínů Knižního klubu jsou však všechna ženská příjmení jednoznačně přechýlitelná, srov. B. *Wood*, A. *Quick*, J. W. *Windle*, D. W. *Gross*, K. E. *Woodiwiss*, B. *Small*, Barbara *Delinsky* (!), M. *Brent* aj. Není podstatné, proč čeština přechýlení ženského příjmení vyžaduje na rozdíl od jiných jazyků; podstatné je, že je to součást její spisovné normy a že nepřechýlení se cítí a považuje za projev promluvové nekultivovanosti. Z nepřechýlení cizího ženského příjmení také vzniká další problém, a to nesklonnost v textu, která je jinak v češtině výrazně omezena, srov. *Knižní klub vydal z díla Barbary* Wood *romány Duhový had...* Je zřejmé, že jistá míra deflektivizace je jednou z obecných tendencí běžně mluvené češtiny zvl. na území Čech, srov. ústup přivlastňovacích adjektiv (*to je kabát babičky*) nebo ústup predikativního instrumentálu, který se však na moravském území stále drží - srov. *on je kominíkem* (srov. i živé *to je babiččin /dědů kabát*). V kultivovaném psaném projevu jsou však tyto "západní" mluvené inovace stále chápány jako neadekvátní. Dodám jen, že v případě přechylování nám mohou být příkladem spíš cizí bohemisté. V Německu se mi nestalo, aby v českém diskursu příslušný odborník hovořil např. o úřednici z děkanátu tamní univerzity jako o "paní Schwarz", vždycky to byla *paní Schwarzová*. Ad usum feministek podotýkám, že koncovka *-ová* nevyjadřuje přivlastnění ženy muži, nýbrž jen vztah mezi rodinným příjmením a jeho ženskou nositelkou. České přechylování ženských příjmení, včetně cizích, považuji za projev emancipace realizované přirozeným jazykem. Snad by i tento, ale hlavně ostatní argumenty měl vzít v potaz i Knižní klub.

Oldřich Uličný

Nad překlady konce tisíciletí

Tak přesní a chvalně vzdělaní jsou toho času Čechové, že nechtějí a nemohou snášet kazy, které se vloudily do českého jazyka. Promísí-li se vlastní jazyk s cizími, nebude tomu jinak, než že se stane nejasným a hrubým, zkazí se a znetvoří, jako když se látka sešije z různobarevných hadříků. Proto mužové nejzkušenější jednomyslně soudí, že při překládání do češtiny se má dbát: 1. o správné vyjadřování pravdivého smyslu; 2. aby cizí úsloví byla vyložena česky; 3. o náležitost českého slovosledu a vazeb; 4. o zvláštní a vrozenou uhlazenost a půvab českého jazyka.

Václav Jandyt 1715

Některé literární památky nemají po čase čtenářům co říct, jiné naopak nabírají léty na naléhavosti. Při letmém pohledu do publikací současných knižních nakladatelství zaměřených na překladovou literaturu si nejeden čtenář překvapeně uvědomí, jakou pravdu skrývá výše uvedený, téměř tři století starý citát. Jen nad tou "přesností a vzdělaností českého národa" patrně zaváhá. Letmý pohled je často bohužel jediná míra pozornosti, jakou lze některým knihám věnovat, protože "hrubý a znetvořený jazyk" brání snaze dílo vůbec přečíst (o pointu však nepřijde, protože pachatel bývá v tiráži). Důvodem může být fakt, že současnou záplavu jinojazyčné - především pak anglické - literatury českým čtenářům nezprostředkovávají jen "mužové nejzkušenější a překládáním cizích knih výborně vycvičení", ale také muži a ženy nezkušení a k češtině necitliví. Ti sice výchozí jazyk do určité míry ovládají, nejsou však bohužel schopni se z jeho mocného vlivu vymanit. Tento boj s originálem, ale především s mateřštinou nebývá v posledních letech vítězný.

Nezkušenost a nepoučenost se odráží na všech jazykových rovinách výsledného textu a často jsou za českými větami zřetelně cítit cizí vazby, fráze a slovní spojení. Spolu s Jandytem si pak milovník literatury toužebně přeje, aby se překladatel snažil vyjadřovat "smysl originálu pravdivě" a netvrdil například, že *heroin má cenu sto bilionů dolarů za rok*, když billion odpovídá v češtině miliardě. Čtenáře by rovněž jistě potěšilo, kdyby překladatel "vykládal cizí úsloví česky"; *ševcův syn chodí bos* možná v Anglii, ale u nás ho většinou zastoupí kovářova kobyla.

Špatná volba slov ovlivňuje samozřejmě i stylovou rovinu a oslabuje zamýšlenou působivost textu (o estetické hodnotě nemluvě), takže *Seržant Velie*, který *hrozivě hýbal svou velkou čelistí*, hrozivě vůbec nevypadá a upřímně rozhorlená nadávka *Och, vy odporný domýšlivče s velkou hubou! Vraťte se do svého smradlavého kanálu!* ho spíše překvapí než urazí. Přesto si bystře všimne *modřiny na straně hlavy mladé ženy* a ví, že to byla právě ta žena, která *dovolila svým očím, aby opustily hlaveň a zvedly se k obličeji strážného*. Zkušený detektiv si stejně jako zkušený překladatel totiž moc dobře uvědomuje, že k případu i k překladu je třeba přistupovat *hlavou a ne plochýma nohama*.

Jestliže si překladatel opět nechá poradit od Jandyta a ověří si, jakými zásadami se řídí český slovosled, zjistí, že anglické věty je v zájmu aktuálního členění potřeba vždy trochu přeorganizovat. Na větě *Skutečně jsou sporadické zprávy o stavu, který odpovídá TBC, z celé Ameriky* mu potom přijde leccos divné, a to i kdyby *po jeho levé straně stál černoch s copánkem, který měl na sobě tepláky*. Kde je ona "zvláštní a vrozená uhlazenost a půvab českého jazyka",

dozvíme-li se, že *když Marissa čekala u semaforu, podívala na papír, kde si napsala, jak jí Susan popisovala cestu, když spolu mluvily o té schůzce*? Na omluvu nejmenovaných překladatelů je však nutno říci, že občas se jim povede kousek půvabný a až nečekaně poetický jako u věty: *Trochu mu jí* [vody] *šplíchlo do očí a na tváře, jak kýbl kolem proletěl.*

Problematika překládání z cizího jazyka je věc komplikovaná a já jsem patrně *nakousla víc, než jsem schopna sežvýkat.* Je mi však jasné, že o tomto tématu je nutné dál hovořit a psát, organizovat ceny i anticeny, učit se a poučovat a nabádat nakladatele, aby pečlivěji volili své spolupracovníky. A za dalších tři sta let bude třeba situace překladů optimističtější a ona "látka jazyka" hladká a estetická. Do té doby si ke čtení vybírejte jen výsledky práce seriozních překladatelů a pečlivých nakladatelských redaktorů nebo čtěte knihy v originále, ale hlavně *buďte relaxovaní!*

Zuzana Semínová

Uvedené příklady byly nalezeny v těchto knihách:
Cook, R.: Známky života. Praha 1995.
Manhattan. Český Těšín 1993.
Gardner, E. S.: Případ padělaného oka. Praha 1996.

Jaká je čeština na přelomu tisíciletí?

V loňském roce byla vydána práce s výrazným obecným názvem Český jazyk na přelomu tisíciletí, a to jako dílo kolektivu autorů pod vedením Františka Daneše (vydalo nakladatelství ACADEMIA s podporou Grantové agentury ČR, 292 stran).

Jaký cíl sledoval autorský tým, se dočteme na zadní straně obálky, kde se mj. píše: *Kniha "Český jazyk na přelomu tisíciletí" umožňuje vytvořit si celkový obraz současného stavu našeho národního jazyka, jeho změn a dynamiky. Počítá nejen se čtenáři-odborníky, nýbrž i se zájemci z celé kulturní veřejnosti.*

Pět nestejně dlouhých kapitol a závěr lze rozdělit do dvou tematických okruhů: prvý tvoří jednotlivé obecné výklady o současné jazykové komunikační situaci (I. a II. kap.) a charakteristika češtiny konce století i se zřetelem k jiným jazykům

(V. kap. a závěr), druhý okruh pak důkladný výklad o regionálním rozrůznění češtiny a o běžné mluvě v různých oblastech (III. a IV. kap.). Obecné kapitoly zpracovávali především členové Ústavu pro jazyk český, kapitoly regionálně zaměřené pak vysokoškolští učitelé z regionálních fakult, tedy lidé žijící a pracující "v terénu", v němž probíhal také sondážní výzkum aktuálního stavu češtiny.

V tomto tematickém okruhu je nejprve celkově přiblížena běžná mluva: je charakterizována přepínáním a míšením kódů a její současný stav je označen jako nivelizace nářečí. Poté následují jednotlivé sondy do teritoria češtiny. Sondy z posledních dvou - tří let zachycují hláskové a tvaroslovné rysy příznačné pro mladou generaci (výzkumné vzorky žáků jsou ovšem jen malé). Výsledky jsou konfrontovány s rozsáhlými výzkumy uskutečňovanými v 60. - 80. letech u nejstarší, střední i mladé generace. Ukazuje se, že nejen mluva mladých Pražanů prakticky ztratila regionální rysy, ale že ubývá úzce regionálních rysů obecněji. Vyrovnávání se ovšem neděje pravidelně a všude stejně a také ne jen směrem k obecné češtině, ale i k češtině spisovné - konstatuje se to jak pro severomoravské pohraničí, kde to lze samozřejmě očekávat, tak pro pohraničí severozápadočeské, ale i pro ostatní kraje. V moravských regionech se projevuje i jistá tendence k užívání celomoravských podob, takže se např. dočítáme o mluvě Brňanů: *Její lokální kolorit se v průběhu jedné generace zřetelně oslabil* (230). Autoři si všímají okrajově i přizpůsobování, adaptace uživatelů na změněné jazykové prostředí (např. po přestěhování, při soužití v manželství - jen tomu se věnuje kapitolka o Prostějově).

První tematický okruh, který nabízí pohled na různé komunikační situace a oblasti (o nich se výslovně nemluví), je zarámován stručnými zobecňujícími výklady F. Daneše a J. Krause. Z jednotlivých komunikačních oblastí a situací je pozornost zaměřena na ty, jež se v posledním desetiletí zvláště proměnily vlivem nastalých společenských změn - na politiku (konstatuje se např. větší míra individuality, nápaditosti a osobitosti v jazyce), na žurnalistiku (vznikají nové žánry - story, fičr..., mění se charakter zpravodajských titulků - převažují větné a dlouhé titulky...), na vědu (výrazněji se projevují mluvené formy, uplatňuje se esej jako subjektivně úvahový vědecký žánr, nikoli jako smíšený vědecko-umělecký žánr), na právo (s intenzivní přestavbou obsahové stránky právního systému se uplatňuje tendence k transformaci směrem k právu anglosaskému), na hospodářskou dokumentaci (i tady se projevuje příklon k subjektivitě - v kontrastu ke konstruktivním rysům administrativy), na management a počítače (zdůrazňuje se potřeba vysoké jazykové úrovně

profesionálního vyjadřování), na reklamu (charakterizuje se jako jeden z nejagresivnějších žánrů novodobé komunikace, jejíž součástí se reklama stala).

Samozřejmě není opomenuta ani postmoderní umělecká literatura: lapidárně jsou označovány její vlastnosti (heterogennost, fragmentálnost, přetržitost, rezignace na perspektivu osvětlující celek, variace, ironie, parodie, intertextuálnost...), v závěru se pak oprávněně tvrdí: *Postmoderna je hra, jejíž pravidla nechtějí být postižena definitivně... Postmoderní styl by protestoval proti tomu, aby byl definován vážně...* (131).

Pozornost se věnuje i zvláštnostem ženského vyjadřování a vyjadřování pro ženy (mluví se o snahách po revizi patriarchálního paradigmatu) a podává se přehled o cizí i naší produkci takto zaměřené. Závěry jsou i potvrzením výsledků konference Žena - jazyk - literatura a jejího sborníku (Ústí n./L., 1996).

Předposlední kapitola o jazykových kontaktech se zaměřuje na kontakty češtiny s angličtinou (ostatní jsou jen připomenuty), vlastně na vliv angličtiny na současnou češtinu.

Jednotlivé kapitoly knihy jsou doprovázeny bohatými ilustračními příklady, ale někdy - jak se i jindy stává - doklady nahodilými, evidentně efemérní platnosti.

Vrátíme-li se k autorským slovům na obálce a ptáme-li se, zda si čtenář po přečtení knihy může utvořit celkový obraz současného stavu češtiny, odpovíme kladně. Jednotlivé kapitoly vytvářejí mozaiku místy drobnokresebnou, jindy s hrubším rastrem, místy by bylo vhodné některý kamínek do mozaiky doplnit.

Knihu si jistě s chutí přečte každý, kdo se vážněji zajímá o současný stav svého rodného jazyka.

Marie Čechová

Historia Avium

(část třetí a poslední)

Žáci A. a B. se v osmé třídě rozhodli sestavit sbírku dadaistických (=pitomých) veršů *Mamut v centimetrové laguně*, avšak své dílo nedokončili. Mgr. A. se k němu po letech vrátil skladbou *Ptáci (gnómy)*, kterou odeslal v dopise Mgr. B. (viz ČDS 3/1997). Mgr. B. odpověděl obratem *Ptačími perspektivami* (ČDS 4/97).

Potěšen a povzbuzen touto odpovědí k další práci, uvažuje Mgr. A. o pokračování *Ptáků*. S jeho zařazením do *Mamuta* a odesláním však dlouho váhá. Nakonec se nechává přesvědčit euforií, kterou v něm vzbuzují *Hoholi*, kdykoli si je tiše zarecituje. V červnu 1996 se tak *historia Avium* završuje svou třetí částí.

Tady je.

PTÁCI II

I
Každá z hejna tinam odletěla jinam.
II
Zobákem se v pařez zasek v rychlém letu sedmihlásek.
Nalíčím ti na líčka maličkého králíčka.
Kdo má lejska, ten si vejská.
III
Co tam je? Mluv! - Tisíce žluv!
Proč máš červený frňáček? - Klovnul mě do něj ledňáček.
Máte vraha, pane Bouše? - Zhaftli jsme ho, chocholouše.
Jak se topí bělořit? - Stačí ho jen ponořit.
IV
Trhej zleva, trhej zprava - neoškubeš brkoslava.
Vajec, co klade skalník, je hnedle plný valník.
Vlašských od pěnic nepomůže nic.

V
Ukradls ty bažanty! - Já že to byl? - Ba, Jean, ty!
Už ses se snovačem dohod? - Není na čem.
To je faethon! - Víš to nabethon?
Chyť nám dytíka! - Dyť vám utíká!

VI
Tu se jí zpod víček vyřinul budníček.
VII
Nenuť tu poštolku pobíhat po stolku. (Radši ji pusť, holku.)
Kdo má velkou sílu, nechť zdvihne pár hýlů. (Hned bude mít kýlu!)
VIII
Pozoruj datla, jak to tam patlá.
Výkaly kvíčaly zapáchat začaly.
IX
Prodám v sáčku kukačku. Za kačku jdou na dračku.
Náš lup? Super sup. S chutí jsem ho slup.
Když sní raroh tvaroh, vidí snad i za roh.
Až zdechne drop, vykrop mu hrob.
X
K půllitříku pivka nejlíp chřoupe křivka.
Výtečně se šňupá tabák z orlosupa.
Okusils již mozku ptáka? - Jo, v tý haši z loskutáka.
Žes měl k obědu kulíky? Nevěš mi na nos bulíky!
XI
Posílám si pro rohlíky vyškolené zvonohlíky.
Mám doma fregatku, plácám ji po zadku.
Infantilním sýčkem hážem si jak míčkem.
XII
Jako osel na Káťu hýk učenlivý, lstivý ťuhýk.
Než se střetli s hadilovem, živili se hadi lovem.
"Chyť toho turpana," řvala jak tur panna.
XIII
Zahrab se, prchni, plav - honí tě krutihlav!
XIV
Vidím hejno volavek oblečených do plavek!
Čípak je to vina, říci mohou pouze mlynaříci.
XV
K stáru plují hoholi po hladině o holi.

Robert Adam

Zvířátka v rébusech

V klíckách malé zoologické zahrady je 28 zvířátek. Poznáte, jak se všechna jmenují?

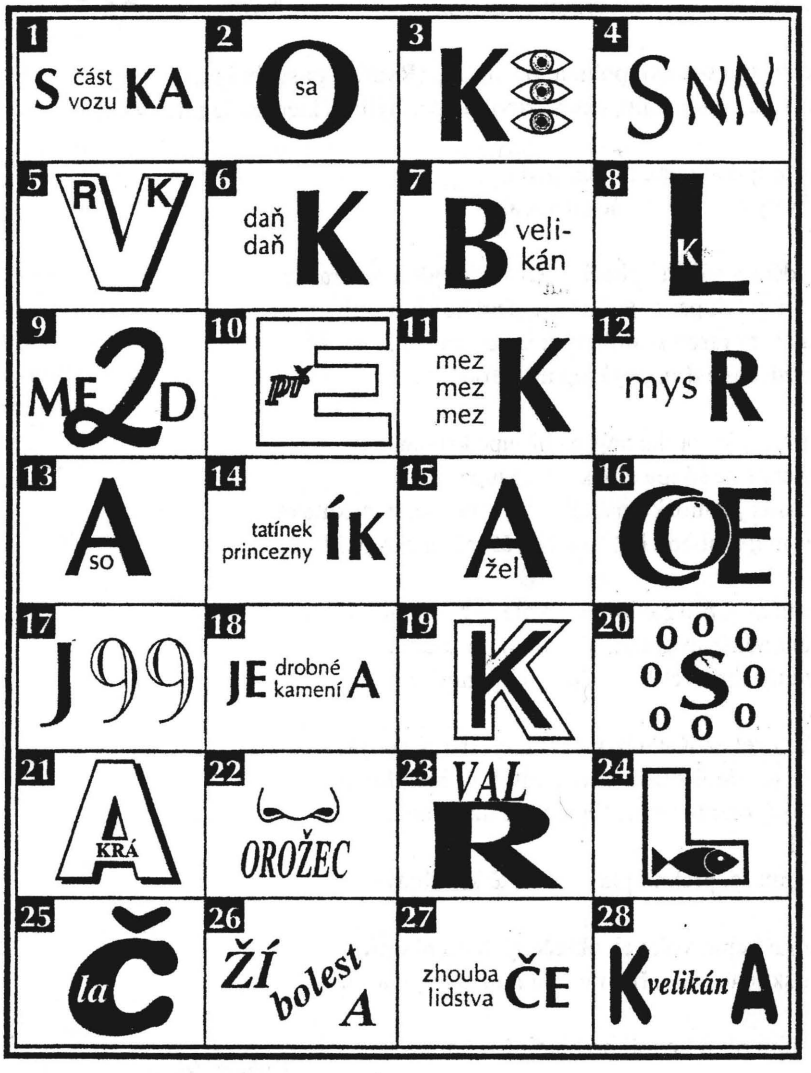

A než došli zpátky do tábora, vymyslili Zdeněk s Helenkou, Mirek s Alenkou spoustu „nových" zvířátek.

netoplevel
velblázen
pilnochod
cukrvěd
žísekala
není řáb
diksocha
oheňák
zvykenec
parblíž
vemuška
šelen

Znáte je a víte, kde žijí?

Druhý den se přihlásila Lenka s Honzíkem. „My máme nové názvy pro rostliny."

srptec
tulikluk
krávěklec
tečusta
broukomůrka
pavelžel
bramles
uchurka
leskmín
sedmišereda

A ve středu, jak slíbili, ze starých věcí nové stvořili:

trpaslíkaz
vbarva
tuple
chlapecenka
šrouben
mrázovka
kudyna
pravdyce
pečečka
pozorka

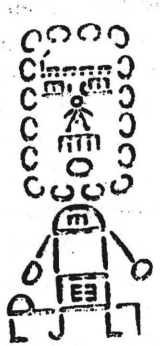

Tvorba názvů potravinových výrobků na příkladě Vydrovy továrny poživatin

Ve fondu Vydrovy Besedy, uloženém v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (4 kartony), se nacházejí čtyři dopisy Zikmunda Wintra adresované Vydrově továrně poživatin v Praze-Libni. Obsahují Wintrovy připomínky k názvům nových produktů Vydrovy továrny a návrhy nových pojmenování. Domnívám se, že jsou zajímavé jednak z hlediska slovotvorné motivace, jednak s ohledem na dobový politický a kulturní kontext. Dopisy pocházející z roku 1910 dokumentují i zajímavý ohlas na vzepětí slovanské sounáležitosti (novoslovanství). Mohou vypovídat o jevech, náladách a tendencích tehdejší společnosti. Můžeme se dokonce domnívat, že se jedná o jakýsi svérázný způsob reklamy (s hlubším podtextem?). Bez podrobnějšího zkoumání však není zatím možné zjistit, zda uváděné návrhy byly vymýšleny z komerčních nebo kulturněpolitických důvodů. Mohlo jít i o kombinaci obou případů, což je asi nejpravděpodobnější.

1. (bez data)

Milí pánové,

jak jsem včera psal Vám, podobně začínám dnes :

Oplatka musí zůstat a jen k ní se přidá nějaké slovo bližšího určení. Bohužel

není v češtině slov tak pevně složených, jako mají Němci. Tak místo Waffeln dejte "Oplatky hranáčky" a možná, že větším a známějším konsumem pak ostane jméno Hranáčky. Přitom nejste obmezeni na 4 rohy. Vymyslíte-li si rohů víc, nazvete to "Oplatky hvězdice".

S úctou Winter

2. (bez data)

Oplatky je starodávné české slovo z latinského oblata. Lepšího nenajdete. Pro delikatesky hodí se spojení : "Oplatky mlsavky" , "Oplatky mlsnice", "Oplatka mlska". V tom slově mlsnice, mlsavky už je kus reklamy.

S úctou dr. Winter

3. (bez data)

Jméno Živa je na první pohled nejasné, tedy se nehodí. Jméno Ceres s přídavkem jablkový, višňový - je nesmysl a hloupost, poněvadž Ceres je bohyně obilí - tedy "Obilí jablkové" atd. Račte užít latinské bohyně ovoce, a ta sluje krásným jménem Pomona - K tomu se pak hodí dobře přídavek jakýkoli - Pomona višňová, Pomona jablečná atd. Po německu Weichsel Pomona, Aepfelpomona atd. Jablus je hrozné slovo a kdo si je vymyslil, zaslouží bití a ne dukáty.

Za zásilku díky - dobře to umíte dělat, chutně, a proto přeju zdar.

S úctou dr. Winter

4. (bez data)

Milý pane,

s těmi názvy je to potíž. To je hezké, že nechcete nic latinského, pak jste neměl dávat jablku latinskou koncovku, jakživ byste neřekl, jak to uráží ucho latinsky vzdělaného člověka. Já přehlídl, že Vy jste to ráčil udělat; Vám bych byl "výtopek" nedal. Člověk musí mít manýry.

Teď k věci. Bohyni slovanskou s ovocem nenajdete. Tedy nezbývá, než něco z lidové řeči. Navrhuji tedy :

Perlina (višňová , angreštová atd.)
Kytička - "" - - "" -
Voněčka - "" - - "" -
Silisko višňové
Sameček višňový
Miloš višňový
Luboš - "" -

Nebo prostě : Višník, višňák, višňovice, višňovec, višňovna, třešňák, třešňovka a dle toho si to ňák urobte. Jenom ne pro Krista pána třešňus, višňus.

Jsem Váš Winter

Taky byste mohl podle barvy křtít ty své "pálené vody", např. je-li šťáva červená, jmenujte ji Rubínka višňová nebo Karmazín červeň atd.

Ediční poznámka : Dopisy Dr. Zikmunda Wintra nejsou datované. Rok jejich napsání jsem odvodil ze záhlaví přijatého dopisu Vydrovy továrny, datovaného k 21. červnu 1910. Na jeho druhé straně je jedna Wintrova odpověď (čtvrtý dopis). Texty neobsahují žádné zkratky či zkrácená slova. Oba německé názvy ve třetím dopisu jsem nechal v původní formě, tedy *Weichsel Pomona* a *Aepfelpomona.* Ve čtvrtém dopise bylo ponecháno beze změny *pro Krista pána* ve funkci citoslovce (dnes by mělo být *prokristapána*). U pojmenování *Karmazín červeň* se přikláním k uvedené formě, ale z rukopisu by mohla být čitelná i varianta *Karmazín červený.* Interpunkce je přizpůsobena současnému spisovnému úzu.

Dominik Hrodek

Zpráva o výjezdním semináři ve Žďárku

1. Téma

Během posledních dnů prvního březnového týdne se pod ochrannými křídly prof. Uličného konal v miniaturním Žďárku (nedaleko Hodkovic nad Mohelkou, tedy jižně od Liberce) výjezdní seminář studentů a pedagogů KČJ FF UK. V programu přitom byly nejen bloky referátů a následné diskuse, ale i zábava přítomných.

2. Události ve Žďárku

2.1. Studenti Počet studentů (dorazivších v několika mimoděk vzniklých skupinách) se do pátečního začátku jednání ustálil na patnácti. Jejich většina přitom byla čerstvými "absolventy" volitelného semináře o výslovnosti a stylu (a tyto tematické okruhy se také pro celé setkání staly profilujícími), byli však přizváni i přednášející s příspěvky zcela odlišného zaměření (viz kap. 2.4.). Zúčastnění přitom reprezentovali většinu ročníků studia.

2.2. Pedagogové Pedagogů přijelo téměř doslova pět a půl: vedle seminárního vedoucího prof. Uličného také prof. Macurová, doc. Nebeská, dr. Šlédrová

a dr. Rejzek. Za zmíněnou polovinu pedagoga lze snad počítat potomstvo dr. Šlédrové.

2.3. Ubytování Ubytovna (ve správě Spojprojektu) nejenže kapacitně i kvalitativně všem dostačovala, ale poskytovala i nečekané možnosti společenského vyžití bohemistického dorostu: vedle lidové knihovničky také pingpongárnu, dětský kulečník a kuchyň.

2.4. Program odborný a noční I program této konferenčičky byl rozmanitý. Jeho jádrem byly dvě (v pátek a v sobotu) vždy téměř šestihodinová pásma referátů (jejichž vnímání bylo vesměs usnadněno handouty) a následných diskusí o vybraných problémech např. následujících témat: vývoj jazyka a stylu, vývoj lingvistických názorů na spisovnost a kodifikaci, jazyk neslyšících, dětský jazyk, editování přednovočeských textů a supletivismus. Vlny intelektuální únavy se střídaly s myšlenkovým druhým dechem, pravidelně se větralo, doplňoval se čaj, vše podbarvoval šum blízkého potoka a deště. V noci se pak hrálo na rozličné hudební nástroje, zpívalo (též písně mládí, tedy pionýrsko-budovatelské), hrálo v šachy či mariáš, trošinku pilo a spalo.

3. Závěr

Studenti a pedagogové se společným zájmem se setkali mimo zdi FF UK, některým přednášejícím bylo nabídnuto po případné úpravě textu publikovat v ČDS, jízdné a noclehy budou proplaceny, akce se možná stane periodickou (se zesílenou sportovní složkou?) - nelze dodat nic jiného než: lepší stav věcí jsme si nemohli přát...

Poznámky: 0

Literatura: Zvací dopis na výjezdní seminář ve Žďárku. Nepublikováno.

Jan Táborský, student a účastník

Ze snů bohemistických

Byl jsem nucen zacházet s jazykem jinak, než je mi vlastní. To byl zřejmě vůbec nejpodstatnější moment donucení, který v sobě mé studium češtiny na filozofické fakultě neslo.

Ovšem dalo mi to mnohé, mimo jiné i dva velmi výrazné sny týkající se přímo mého studentského postavení (vedle toho byly samozřejmě i sny, které se odehrávaly v chodbách a na schodištích filozofické fakulty - "sny ajvazovské"; ale ty ponechávám stranou).

První, který uvedu, se zdál až jako druhý, a to 21. září 1993. Bylo to hrůzné. Mezi povinnostmi prvního cyklu studia jazykovědné bohemistiky byl totiž předepsán seskok z vysoké skály. Bez milosti, bez jištění, naostro a nevyhnutelně. Vzpomínám si, že jsem byl mezi těmi, kdo se tomu urputně bránili a snažili se nějak prosadit, aby se, když už to tedy bez seskoku nejde, aspoň skákalo z okna hořícího domu do natažené plachty.

Nějaký čas předtím, 27. dubna 1992, jsem se ve snu dostavil na autobusové nádraží Florenc. Chtěl jsem jet domů, ale nějak jsem se v tom nemohl vyznat, protože místo jízdních řádů byly na jednotlivých stáních vyvěšeny tabulky skloňovacích a časovacích typů staré češtiny. Tabulky tak důvěrně známé každému, kdo studoval historickou mluvnici. Hřésti: hřebu, hřebeš..., pykati: pyču, pyčeš...

Ale kam s tím dojedeš?

Nedávno, už po všech těch zkouškách, jsem daleko od fakultních chodeb a schodišť rozmlouval s jednou schizofreničkou. Najednou mi řekla: když jsem šílená, rozkládám si češtinu. Vždycky mi připadá jako strašně starej jazyk, snad nejstarší na Zemi. Jenomže většinu původních významů už lidi zkreslili...

Vzpomněl jsem si na to, co jsem se všechno o této prastaré řeči učil. Metateze likvid, palatalizace, ztráta znělostní korelace, diftongizace, úžení. Samý sny.

Jaromír F. Typlt

kříž
slunce
lebka
zámek
hvězda
kotva
srp
čtyřlístek
dvojníci
podkova
rak
milenci
býk
kostlivec
kladivo
péro
makovice
pochoden
půlměsíc
ryba
osel
mravenec
šibenice
meč
růže
anděl
kalich
albatros
slza
kouř
víno
zrcadlo
prsten
lilie
růžice
křídla
kormidlo
falus
závoj
karty
prapor
husa
orel
měšec
svíce
zrcadlo
řetěz
důtky
váhy
jehně
chléb
kostky
list
krev
jablko
zlato
koruna
lyra
panna
diamant
dýky
sova
hůl
blek
úl
luk
kniha
had
ocelový
osten
slepé
kočka

Obsah

Úvodem (iv) 67
O původu slova *slovo* (rej) 69
K přemýšlení o slově a věci
(H. Dominová, R. Guardini, V. Holan, J. Skácel, S. Georg) 70

SLOVO A SLOVA

Dvě dogmata sémantiky (J. Fiala) 73
Slovní přitažlivost (R. Blatná) 81

RODÍ SE, ŽIJÍ, UMÍRAJÍ, RODÍ SE, ŽIJÍ...

Malá etuda lexikálně historická:
O polylexii ve staré češtině (M. Homolková) 88
J. Skácel: Malá recenze na to, jak umírají slova 90
Slovníček dosud slovníkově nezachycených slov
a významů (kol., red. rb) 91

SVĚTY ZA SLOVY

O jazykovém obrazu světa, bílé vráně a černé labuti
(I. Vaňková) 101
Snadno nahlédneme (I. Nebeská) 104
Polský přístup k sémantické struktuře slovní zásoby
a výpovědi (J. Šlédrová) 106

SE SLOVY A BEZE SLOV

Nová slova já neznám. Slovo (a jazyk) v dopisech
neslyšících Čechů (A. Macurová) 109
O komunikaci beze slov (am) 113

SLOVA, SLOVA, SLOVA

Necelý? (V. Staněk) 115
Danielle Steel a Joy Fieldingová (O. Uličný) 118
Nad překlady konce tisíciletí (Z. Semínová) 119
Jaká je čeština na přelomu tisíciletí? (M. Čechová) 121

DOKUMENTY

Historia Avium. *Část třetí a poslední* (R. Adam) 124

Tvorba názvů potravinových výrobků
na příkladě Vydrovy továrny poživatin (D. Hrodek) 128
Zpráva o výjezdním semináři ve Žďárku (J. Táborský) 130
Ze snů bohemistických (J. F. Typlt) 132

V čísle byly k doplnění otištěny texty z následujících knih:
Havel, V.: Antikódy. Praha 1993. (s. 112 a u tématu čísla)
Hiršal, J. - B. Grögerová: Co se slovy všechno poví. Praha 1964. (s.127)
Kučerová, D.: Pastelníček dětem 1. Jihlava 1997. (s.126)
Kolář, J.: Básně ticha. Praha 1994. (vše ostatní)
Ilustrace byly převzaty z publikace Zlatý věnec. Praha 1973.